

R

G

B

WH

GR

BL

Grey Scale #13

C

M

Y

K

A

1

2

3

4

5

6

M

8

9

10

11

12

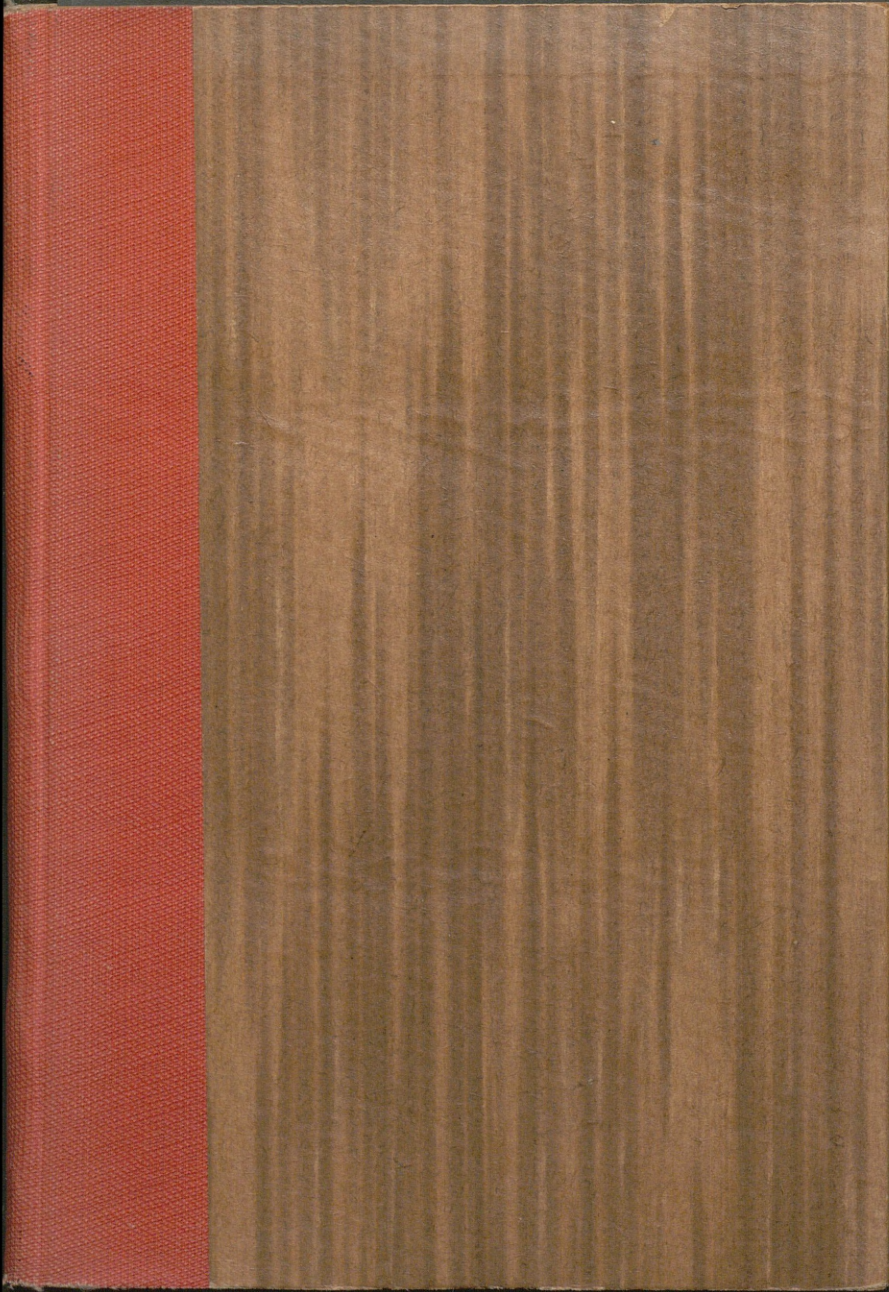
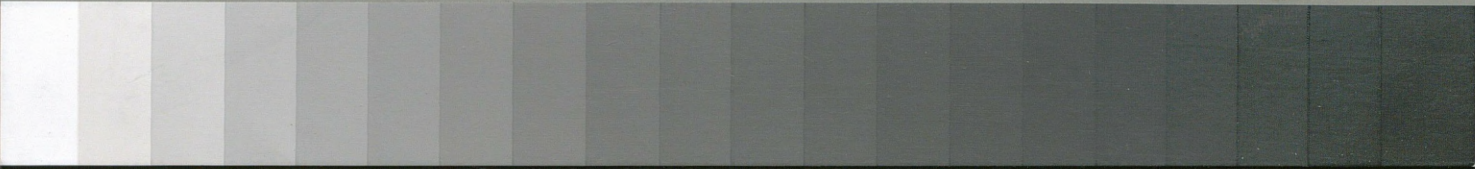
13

14

15

B

17 18 19

Colour Chart #13

Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black

Inches 1 2 3 4 5 6 7 8
Centimetres 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19

**KRÓTKA WIADOMOŚĆ
O SEJMACH I SEJMIKACH**

przedsejmowych
w dawnej Polsce.

Rzecz

Ks. Presiowskiego

Magistra nauk i sztuk pięknych.

WYDANIE

Kazimierza Józefa Turowskiego.

W KRAKOWIE.

NAKŁADEM DUKARNI „CZASU.”

—
1861.

43/438

POPIS PUBLICZNY
UCZNIÓW
SZKOŁY WOJEWÓDZKIEJ WARSZAWSKIEJ

Ks. PIARÓW

odbywać się będzie dnia 20, 21, 22 lipca,

NA KTÓRY

PRZEŚWIETNĄ PUBLICZNOŚĆ

REKTOR I NAUCZYCIELE

ZAPRASZAJĄ.

W WARSZAWIE 1829 roku. *)

*) Tytuł pierwotny i pierwszą kartę broszury zostawiamy dla wierności wydania.

Redaktor B. P.

POIS PUBLICZNY

UCZNIÓW

SKOBY WOLBOWNIKIEL WARSZAWSKIEL

Ks. PIARÓW

odbywa się będzia dnia 20. 21. 22 lipca.

KA KTORÝ

PREZYSTWA CENZURY

Za pozwoleniem Cenzury.

REKTOR I NAUCZYCIEL

KAPLAN

W WARSZAWIE 1829 roku.

Wydrukowano i pierwszy raz drukowano
Redaktor: S. P. dla w. cenzury wydania.

PORZĄDEK

którym popis publiczny odbywać się będzie
1829 roku.

Dnia 20 lipca w poniedziałek.

KLASA I i II.

Nauki	godziny	nauczyciele
Nauka religii i moral.	od 8 $\frac{1}{2}$ do 9	Ks. Malinowski, Stankiewicz i Haczkowski.
Język łaciński	od 9 do 10	Ks. Haczkowski i Stepnowski
Arytmetyka i jeometr.	od 10 do 11	Ks. Malinowski i p. Smarżewski
Hist. natur. i fizyka .	od 11 do 11 $\frac{1}{2}$	P. Wierzbicki.
Hist. powsz., polska i jeografia	od 11 $\frac{1}{2}$ do 12 $\frac{1}{2}$	Ks. Presiowski i Stepnowski
Język polski	od 12 $\frac{1}{2}$ do 1	P. Smarżewski i Ks. Stepnowski

Dnia 21 lipca we wtorek.

KLASA III i IV.

Nauka religii i moral.	od 8 $\frac{1}{2}$ do 9	Ks. Gnychowski i Haczkowski
Język łaciński i grec.	od 9 do 10	Ks. Presiowski, Haczkowski i p. Sz wajnic.

Nauki	godziny	nauczyciele
Arytmetyka algebra i jeometrya	od 10 do 11	Ks. Janicki i Malinowski
Fizyka i hist. natural.	od 11 do 11 $\frac{1}{2}$	Ks. Gnychowski
Hist. powsz. i polska	od 11 $\frac{1}{2}$ do 12	PP. Smarżewski, Szwajnic i Ks. Gnychowski.
Jeografia	od 12 do 12 $\frac{1}{2}$	PP. Smarżewski i Szwajnic.
Język niemiecki . . .	od 12 $\frac{1}{2}$ do 1	P. Packhäuser
Język francuski . . .	od 1 do 1 $\frac{1}{2}$	P. Bonfils.
Język polski	od 1 $\frac{1}{2}$ do 2	PP. Wierzbicki i Szwajnic.

Dnia 22 lipca we środę.

KLASA V i VI.

Nauka religii i moral.	od 8 $\frac{1}{2}$ do 9	Ks. Kurowski, Andraszek i Rektor.
Język łaciński i grecki	od 9 do 10	Ks. Stankiewicz, Wasiłowski, Andraszek i p. Szwajnic.
Algebra, jeometrya	od 10 do 11	Ks. Janicki i Malinowski
Fizyka, chemia, hist. naturalna	od 11 do 11 $\frac{1}{2}$	Ks. Kurowski i p. Wierzbicki
Hist. powszech., pols., rosyjs. i jeografia	od 11 $\frac{1}{2}$ do 12 $\frac{1}{2}$	P. Szwajnic, Ks. Stankiewicz i Wasiłowski.
Język niemiecki . . .	od 12 $\frac{1}{2}$ do 1	P. Packhäuser.
Język francuski . . .	od 1 do 1 $\frac{1}{2}$	P. Bonfils.
Język polski	od 1 $\frac{1}{2}$ do 2	Ks. Prefekt.

Dołącza się krótka wiadomość o Sejmach i Sejmikach przedsejmowych w dawnej Polsce, przez Ks. Presiowskiego, magistra nauk i sztuk pięknych.

Krótką wiadomość

O SEJMACH I SEJMIKACH PRZEDSEJMOWYCH

w dawnej Polsce.

Oświecenie, duch czasu, a najwięcej zmiany polityczne w narodach, prowadzą za sobą zmianę ich urządzeń i zwyczajów. Koniec XVIII i początek XIX wieku, łącząc w narodzie polskim te wszystkie okoliczności, musiał inny nadać rzeczom porządek. Dźwignięte z gruzów dobroczynną ręką królestwo i w rządzie mocarstw europejskich pomieszczone, na zasadzie nadanej sobie przez wspaniałego wskrzesiciela karty konstytucyjnej, nową otrzymało organizacją, która wiele dawniejszych ustaw i zwyczajów z duchem czasu niezgodnych i dla narodu szkodliwych, uchyliła. Te jednakże zwyczaje, jako objaśniające dzieje ojczyste i malujące charakter narodowy, mają swoją ważność we względzie historii i literatury. Wiadomość o sejmach nie może być dla Po-

laka obojętną, bo te, za obieralnych zwłaszcza monarchów, całą niemal panującego przywłaszczyły sobie władzę i kierowały interesami państwa.

Sejmy polskie, były wspianiem i poważnem zgromadzeniem trzech stanów cały naród reprezentujących, to jest: króla jako głowy narodu, senatu jego rady, i rycerstwa czyli szlachty, w pewnej liczbie od województw ziem i powiatów wybranej; które to trzy stany na pewnym miejscu i w pewnym czasie zgromadzone, stanowiły nowe prawa lub dawne niszczyły albo poprawiały dla dobra powszechnego. Ten sposób prawodawstwa i sprawowania interesów publicznych w kraju naszym do trzech stanów rozszerzony, późniejszy jest nierównie od ustanowienia królestwa, i rosnąc powoli z osłabienia królów i książąt, a z nabytej panów i szlachty przez nadania i przywileje monarchów mocy, przyszedł do tego stopnia, na którym go w ostatnich czasach widzieliśmy ¹⁾.

Rozpatrując się w dziejach ojezystych spostrzegamy, że władza królów polskich od Mieczysława aż do śmierci Bolesława Krzywoustego, żadnemi prawami ani wpływem narodu nie była ograniczona. Dzielili oni testamentami swojemi państwo pomiędzy dzieci ²⁾, wypowiadali wojnę kiedy i komu chcieli, nakazywali pospolite ruszenia, stanowili podatki podług upodobania,

¹⁾ Narusze. Hist. Nar. Pols. ed Mostowsk. T. VI (wyd. B. P).

²⁾ Mieczysław I umarł *relinquens regnum suimet filiis dividendum, quod postea filius ejusdem Bolizlaus, noverca et fratribus expulsis... contraxit in unum*, mówi Dytmar, str. 99 ed. Wagnera 1807 w Norymberdze. Znaczący również podział przez Bolesława Krzywoustego uczyniony Długosz r. 1139 str. 450.

dochody krajowe dla siebie mieli i niemi podług swej woli rozrządzali, ustanawiali urzędników do prowadzenia wojska, dozoru swych zaunków, wybierania podatków i wymierzania sprawiedliwości, naznaczali karę na winowajców¹⁾. Do tych wszystkich spraw tak ważnych, nie potrzebowali pozwolenia poddanych, jak to w późniejszym czasie nastąpiło.

Wzywani niekiedy do rady panowie, doradzali tylko, lecz w niezem woli monarchy sprzeciwić się nie mogli. Obecność ich służyła jedynie dla nadania większej wagi postanowieniom nieodmiennym monarchy²⁾. Mały i nierównie mniejszy niż w innych krajach okazał się u nas wpływ duchowieństwa na sprawy państwa przed Bolesławem Śmiałym. Biskupi albowiem od zaprowadzenia religii chrześcijańskiej w Polsce, pospolicie byli cudzoziemcami, i z tego powodu do rady monarszej nieprzypuszczani³⁾. Bolesław Śmiały dopiero, widząc i między Polakami wielu zdatnych na wyższe godności duchowne, nie chciał biskupstw swego narodu cudzoziemcami obsadzać, a gdy je krajowcy zajęli, zaraz ich do rady używać zaczęto. Skażenie moralne walecznego Bolesława, musiało zwrócić na siebie oczy

¹⁾ Gallus księga I rozdz. 13. ed. Bandtk.

²⁾ Ztąd nie napotyamy w kronikach i dyplomatach ówczesnych wyrażenia *de consensu*, ale *praesentibus, testes hujus rei, approbant universi* i t. d.

³⁾ Nie znajdujemy w dawnych kronikach, żeby przed Bolesławem Śmiałym duchowni do rady wzywani byli, owszem świadectwo Galla o radzie Bolesława Chrobrego (księga I. rozdz. 13) inne sprawia przekonanie. Stronnicze zdanie Lubieńskiego (*Opera posthuma* p. 309) nie zasługuje na uwagę, równie jak drugie tamże na str. 324.

biskupa krakowskiego. Przestrzegał on króla, upominał, a w złem uporczywie trwającego, od społeczności prawych chrześcian wyłączył. Okrutne zamordowanie św. biskupa, pociągnęło za sobą nader dotkliwe skutki. Ustąpił Bolesław, a następca jego Władysław Herman, chcąc złagodzić zagniewaną stolicę apostolską, i nie chcąc się narazić na podobne nieszczęście, jakiemu brat jego uległ, okazał się dla duchowieństwa powolnym i rady jego zasiągał; wpływ przeto tego stanu na sprawy państwa znacznie się powiększył. Podział państwa przez Bolesława Krzywoustego pomiędzy synów, zrodził tysiączne nieszczęścia, od podziału władzy monarszej nieodłączne. Duchowieństwo w chęci zapobieżenia złemu zwoływało synody, których postanowienia wszystkich pojedynczych książąt obowiązywały ¹⁾. Panowie świeccy nie zaniedbali korzystać z powszechnego nieładu, a wynosząc jednych książąt, drugich zaś składając z naczelnego księstwa krakowskiego, nabywali znacznego wpływu i przywilejów w narodzie. Porozumiawszy się przeto ze stanem duchownym, znieśli dawniejsze synody, stanowiąc natomiast senat, władzę ograniczającą wolne dotąd działanie monarchy. Utworzony tym sposobem senat około roku 1180, wglądał niekiedy w czynności rządowe, i opierał się zamiarom panującego ²⁾. Zjeżdżali się senatorowie na każdą wa-

¹⁾ Najważniejszym z tych był synod łęczycki r. 1180 w przytomności wielkiego ks. krak. Kazimierza Sprawiedliwego i panów świeckich odprawiony, na którym stanęły u chwały względem zapewnienia opieki nad włościanami w ogóle, i nad majątkami duchownymi w szczególności. Długosz roku 1180 str. 541.

²⁾ Breve Urbana III papieża roku 1185 wydane, chowane w archiwum kapituły krakows., te zamyka wyrazy: *inhaerendo*

źniejszą czynność państwa, lub zostawiali w stolicy po kilku z grona swojego członków, którzyby byli reprezentantami senatu. Wzrastało tymczasem znaczenie i innej szlachty; bliżej stolicy mieszkający, bywali obecni na radach senatu, nie mając jednakże żadnego na nich głosu. Wreszcie Władysław Łokietek obciążony laty, chcąc państwa tylu nieszczęściami skołatane, nieco rządniejsze synowi następcy swemu zostawić, chciał mu nadać pewne urzędnictwa utwierdzające jego pomyślność. Żeby zaś takowe postanowienia większej mocy nabrały, chciał aby wszystkich prowincyj znakomitsi panowie byli przy nich obecni. Zwołał przeto zjazd powszechny do Chęcina na dzień 26 maja 1331 roku, i na nim zasiągając rady biskupów i możniejszych panów, ustanowił niektóre prawa, i naradzał się względem wojny z Krzyżakami ¹⁾. Zjazd ten jest początkiem innych zjazdów, odtąd dosyć często odbywanych, z których późniejsze sejmy powstały.

antiquae consuetudini, in senatu regni vestri, primum locum et vocem post archiepiscopum gnesnensem habet. (Czacki o Litew. i Pols. pr. t. I str. 247 przyp. 1134.) W Długoszu wyraz *senatus* zjawia się roku 1181 (str. 545) dalej roku 1194 (str. 568) i t. d.

¹⁾ Długosz roku 1331 str. 1008. *Vladislaus Poloniae rex... videns se gravem et senio grandaevum esse, in festo ss. Trinitatis, in oppido Chenczini, quarta decima die Junii mensis, generalem omnium terrarum suarum agit conventum. Ubi et de bello cum Crucigeris gerendo, et de rebus publicis expediendis, praelatorum et baronum suorum sano usus consilio, certas facit ordinationes et edicta.* Nadmienić tu wypada, że uroczystość ś. Trójcy w r. 1331 przypadała na dzień 26 maja, nie 14 czerwca (*Missale Romanum de anno ejusque partibus.*

Od tego więc czasu widzimy na zgromadzeniach szlachtę możniejszą na wezwanie monarchy przybywającą, podług swego upodobania; liczba jej nie była ograniczona. Mimo to jednak, z dziejów i praw ówczesnych przekonywamy się, że reprezentantami tej szlachty, bywali najczęściej sami prawie urzędnicy, których w każdym województwie było podostatkiem ¹⁾. Ludwik chcąc żeńskiemu swemu potomstwu koronę polską zapewnić, nadał wiele ważnych przywilejów szlachcie, a przez to władzę monarszą znacznie osłabił. Władysław Jagiello chcąc wykupić ziemię dobrzyńską, wtenczas w posiadaniu Krzyżaków będącą ²⁾, i nie mogąc, na mocy przywilejów Ludwika, powiększyć zbyt szczupłych podatków ³⁾, nakazał powiatowe sejmiki w roku 1404, na

Rocz. tow. warsz. przy. nauk t. XIX str. 510.) Błąd zapewne przepisywawców, nie Długosza, który pospolicie w dziejach, zwłaszcza odleglejszych czasów, przestaje na samem oznaczeniu święta, w którym się co stało.

¹⁾ Długosz pod rokiem 1333, str. 1028. . *praelati, barones, nobilesque Poloniae ... conventum omnium terrarum apud Cracoviam agunt.* Pod r. 1347 str. 1081. *Casimirus rex generalem et grandem apud Visliciam... conventum indicit. In quo convenientibus omnibus pontificibus... nec non palatinis, castellanis, officialibus et dignitariis omnium terrarum etc.* — Vol. leg. I. 58 r. 1374. *Omnes autem alias litteras... et munimenta data et concessa per nos et successores nostros parte ex una, ac praedictos barones ac nobiles regni praedicti, parte ex altera etc.*

²⁾ Kazimierz książę szczeciński, na mocy testamentu Kazimierza Wielkiego, otrzymał od Ludwika ziemię dobrzyńską. Nie chcąc z niej teraz Władysławowi Jagielle hołdować, zastawił ją Krzyżakom za 40,000 złotych ówczesnych (*florenus*.)

³⁾ Zob. przywilej Ludwika w Korczyniu 1374 wydany Vol. Leg. I.

którychby szlachta, naradziwszy się nad projektem królewskim, zezwoliła na uchwalenie poboru ¹⁾). Nie wybrano tu jeszcze posłów, którzyby w imieniu pozostałej w domu szlachty działali, ale pozwolenie na pobór dano urzędnikom na sejm do Korczyna udać się mającym ²⁾). Nie chcemy tu jednakże utrzymywać, ażeby polecenia sejmikowe samym jedynie urzędnikom dawane były; jeżeli bowiem i niektórym ze szlachty podobało się jechać na zgromadzenie narodowe, co im od roku 1331 dozwolone było, mogli i oni takowe zlecenia przyjmo-

¹⁾ Długosz pod r. 1404 str. 180. *Vladislaus Poloniae rex ex Thorun discedens, et in terris Majoris Poloniae universa aestate mansionem figens, conventus particulares agi ordinavit, ut in illis universa nobilitas, de suis privatis introitibus, ad solutionem hujus modi impendendam suffragium pecuniarum conferret.* Bielski w kronice pod rokiem 1404. Potem wrócił się do Polski i złożył sejm w Korczynie na dzień 11go listopada, który sejmiki powiatowe naprzód (co była rzecz dopiero nowa w Polsce) uprzedzały; a to przeto, iż król na tym sejmie żądał u szlachty poboru na wykupienie dobrzyńskiej ziemi, po 10 groszy z łanu, ku której sumie przyłączył poradnie 2 grosza z łanu.

²⁾ Że urzędnicy posłów zastępowali, świadczy Sarnicki, który mówiąc o sejmie horodelskim (*Annal.* pod rokiem 1413), tak się wyraża: *Qui in arcem illam Grodlum veniunt, videre possunt ibi picturam in quodam pariete, in quo Vladislaus ipse et Vitoldus expressus est. Episcoporum etiam ibi depictus est ordo, quo alter alteri assideat; tum etiam procerum aliorum dignitateque aliqua praedictorum subsellia. Ducum quoque et equestris ordinis consessus. Nam nunciorum terrestrium (quos vocamus) usus nondum tantopere, ut nunc, obtinuerat. Succamerarii enim, iudices locorum, vexilliferi, et alii officiales vulgo dicti, eorum munus supplebant.*

wać ¹⁾. Od tej tedy epoki weszły w zwyczaj sejmiki, zgromadzenia powszechne czyli sejmy poprzedzające, lecz tylko w ważniejszych sprawach zwoływane: wiele bowiem odbywało się zgromadzeń powszechnych (*conventus generales*) bez urzędników ziemskich imieniem szlachty działających²⁾. Oprócz powiatowych sejmików bywały niekiedy prowincjonalne, które cała prowincya wielkopolska w Kole, małopolska w Korczynie lub Wislicy odprawiała ³⁾. Stopniowo wzrastała powaga i znaczenie szlachty pod następcami Władysława Jagielly. Już syn

¹⁾ Długosz pod r. 1459 str. 247. *Die sancti Aegidii, qui in sabbatum cadebat, adveniente, cum Casimirus Poloniae rex, et frequens praelatorum et baronum Poloniae numerus, in Piotrków advenisset, cracoviensium terrarum nunciū, quorum Joannes Rythwieński capitaneus sandomiriensis, Joannes Tharnowski, et Joannes Melstiński capita et principes erant, cum ad propinquum constitissent etc.*

²⁾ Długosz roku 1423 str. 472. *Feria quinta in die sanctorum Simonis et Judae apostolorum, conventio generalis terrarum regni Poloniae... acta est. Ad quam cum... archiepiscopus, ... episcopi, ... palatini, ... castellani, ... regni Poloniae marschalculus, caeterisque dignitarii et magistratus regni Poloniae convenissent etc.* Zob. Vol. Leg. II, 85, l. 94. Długosz r. 1424 stron. 484 r. 1425 str. 488 r. 1441 str. 762.

³⁾ Długosz pod rokiem 1459 str. 245 *Agebantur interim particulares conventiones, super expeditione bellica Cruciferis in Prussia inferenda. Et baronibus quidem majoris Poloniae, qui in Coło convenerant, visum est expeditionem instaurari... r. 1467, str. 405. Et quoniam in conventionibus particularibus apud novam civitatem Korczin et Srzoda, octava die mensis Aprilis tentis, de ferendo subsidio etc.* Bielski w Kronice pod rokiem 1568. Potem król jechał do Wislice na sejm, gdzie prosił szlachty Małej Polski o pobór na zapłatę żołnierzom w Prusach.

jego Kazimierz IV roku 1454 przyrzekł żadnego prawa nie stanowić bez poprzedniego zwołania sejmików, i roztrząśnienia na nich podanego projektu ¹⁾. Lecz wkrótce doznał skutków zwiększonej przez siebie władzy szlacheckiej. Chciał albowiem w roku 1468 wypłacić żołd zaległy wojsku w Prusach walczącemu. Skarb wycieńczony zmusił go szukać zasilku w powiększonych na ten raz jeden podatkach. Zwołał przeto zjazd szlachty małopolskiej do Wiślicy i przekładał potrzebę nowego poboru. Zgromadzenie po największej części z urzędników złożone, oświadczyło wyraźnie, że w tak ważnej materii, bez dołożenia się Wielkopolan stanowić nie może. Wezwani Wielkopolanie do Koła, znowu się do Małopolan odwołali. Widząc król takowy opór ze strony narodu, umyślił przyczynić swobód narodowych, byle odwrócić nieszczęście, jakiego wojsko niepłatne staćby się mogło przyczyną. Naznaczył przeto w tymże roku 1468 sejm walny do Piotrkowa, polecając sejmikom, już od roku 1404 przed walnemi sejmami odbywanym, wybrać w każdym województwie lub ziemi po dwóch posłów z pomiędzy szlachty, którzyby wraz z urzędnikami na sejm do Piotrkowa przybywszy, rzecz tę załatwili. Pierwszy to był przykład obecności posłów ze szlachty formalnie wybranych na zgromadzeniach powszechnych w Polsce ²⁾. Nabyta władza szlachty do jednej czyn-

¹⁾ Herbut str. 110 wyr. Constitutio.

²⁾ Bielski w kronice roku 1468 tak mówi: „A tak król położył sejm walny w Piotrkowie, na którym chciał tego, aby tak z Małej jako i Wielkiej Polski ze wszystkich województw przyjechali posłowie, którzyby mieli moc od drugiej braciej zezwolić na pobór... Także to przyszło od tego czasu w oby czaj, iż żaden sejm walny nie może być bez posłów, ani

ności, rozszerzała się coraz bardziej. Posłowie bardzo prędko zyskali przewagę w obradach narodowych i wdzielali się w prawa korony. Już za Jana Alberta wiele dokazywać musieli, kiedy Kallimach, między innymi, takie mu daje rady: Posły ziemskie zatrać, bo niedawno nastali, i tylko do uchwały poborów należeli, teraz wszystko sobie przywłaszczają, żeby się podług ich woli działo, a ciebie chcieliby potem mieć tylko co do formy ¹⁾). Nie skutkowały jednakże i skutkować nie mogły rady Kallimacha, bo naród pozyskawszy swobody, pilnym ich był stróżem, i trudnoby było dzielniejszym nawet monarchom niż byli Albert i Alexander, kusić się o odebranie takowych. Zamiast przeto narażenia się narodowi, woleli Jagiellonowie schlebiać jego dumie, przypuszczając go do wszystkich spraw ważniejszych ogółu dotyczących. Alexander zaś, brat i następca Alberta, utwierdził znaczenie posłów, i zapewnił byt niezmienny izbie poselskiej, przyrzekając swojem i następców imieniem, że nie bez dołożenia się posłów ziemskich dziać nie będzie ²⁾). Odtąd izba poselska kierowała

prawa żadne bez nich kowane ... Kromer r. 1468 u Pistor. T. II. str. 778. *Quare placuit binos e satrapis sive palatinatibus legatos ad comitia Petricoviensia mitti... Atque hoc tunc primum fieri coeptum...* Porówn. Długosza r. 1468. Przy powadze tych pisarzy upaść musi zdanie Sarnieckiego, który w dziele swojem pod tytułem *Annales*, str. 1183, przy II tomie Długosza ed. lipsk. ustanowienie posłów w roku 1462 naznacza.

¹⁾ Naruszewicz *Historya Narodu Polsk.*

²⁾ Łaski fol. 115. *Censuimus ac etiam statuimus, ut deinceps futuris temporibus perpetuis, nihil novi constitui debeat per nos et successores nostros, sine communi consiliariorum et nuntiorum terrestrium consensu.*

interesami państwa; będąc albowiem najliczniejszą, miała w obradach największą przewagę. Ztąd królowie chcąc jakie postanowienie, a mianowicie pobory, dla dobra kraju uzyskać, musieli zakupować głosy tych trybunów ludu, przez co kazili ich charakter i przeciw sobie uzbrajali. Złe skutki okazały się weześniej niżeli się spodziewano. Już Bielski i Kromer szeroko żale swoje rozwodzą nad swawolą izby poselskiej; przewidują anarchią, w której mianowicie od czasów Jana Kazimierza naród polski zostawał, a nawet nieszczęśliwe wypadki, których koniec ósmnastego wieku był świadkiem ¹⁾.

¹⁾ Bielski († 1534) pod rokiem 1468: „Także to przyszło od tego czasu w obyczaj, iż żaden sejm walny nie może być bez posłów, ani prawa żadne bez nich kowane: zaczęli się im dalej tem więcej władza ich zamogła, tak iż już senat ze wszelkiej władzy wyzuli. A toż się niekiedy w Rzymie przez trybuny stało a w Grecyjej w Lacedemonie mieście przez Ephory. A nikt ich w to bardziej nie wprawił, jedno samiż królowie: albowiem gdy pobór mieć chcieli, tedy tym zębatszym zawždy co dali; a chcieli też aby milczeli, to im gęby zatykali; tak je zaprawili na swe zle, że czasem mówią więcej niż trzeba, tylko żeby co wziąć. Jakoż będzie drugi tak długo gadał, aż mu muszą co dać albo obiecać. A który z nich najwięcej się u braciej w mowie pokazuje, że jest dobrym stróżem rzeczypospolitej, tedy ten najpierwej co weźmie, i będzie potem milczał. Nuż też niektórzy panowie gdy się na króla rozniewają (zwłaszcza gdy im król czego odmówi), to posły nadmą, i tak długo gadają, aż pan swego dopnie, a onym się też co okroi. Owo boję się, że za czasem to nasze koło więcej na zepsowanie wolności naszej, niż na przestrożę będzie. Zaczem trzeba się tego obawiać, aby ta zbytnia wolność nasza nam wielkiej niewoli nie przyniosła, i tyranstwem się jakim nie skończyła, albo więc nas wszystkich nie zgubiła: zwłaszcza nie zabieżymyli wezas temu. Kromer († 1589). Pistorjusza T. II. str. 779,

Zobaczmy teraz sposób odbywania sejmów. Porządek odbywania sejmów nie z samego początku był taki jaki w późniejszych czasach widzimy. Do dawniejszych w tej mierze urządzeń, przydawano inne lub je odmieniano; wiele też na samym polegało zwyczaju. Najwięcej jednakże zajęli się Polacy urządzeniem sejmów po śmierci ostatniego z Jagiełłów. W ogóle sejmy polskie podzielić można na zwyczajne i nadzwyczajne, czyli jak je częściej nazywano, ordynaryjne i extraordynaryjne, konwokacyjne i koronacyjne, pomijając pacyfikacyjne czy pojednawcze ¹⁾ i inkwizycyjne ²⁾, jako rzadko się rafiające, i w niczem od zwyczajnych nie różne. Na każdy z tych sejmów wysyłani byli z powiatów i ziem posłowie. O nich przeto, czyli o sposobie odbywania wybiorezych sejmików, pomówić nieco należy.

Początek tych przedsejmowych sejmików odnosi się, jekeśmy widzieli, do czasów Władysława Jagiełły, 1404 roku, albo właściwiej do syna jego Kazimierza, 1468 roku. Odbywały się w każdym województwie, ziemi lub powiecie, w czasie przez króla wskazanym, w miejscach, które przy końcu położona wyszczególnia tablica, w której umieszczamy zarazem liczbę wybieranych posłów.

Orzechowski w przedmowie do Statutu Piżyluskiego, Starowolski w dziele *Polonia* str. 48 ed. Wrocław. 1733, są świadkami samowładności posłów na sejmach dawnej Polski

¹⁾ Sejmy pacyfikacyjne bywały zwykle po elekcyach, gdy stronnictwa jednoczyły się i żądały amnestyi od tego króla, który od mocniejszych wsparty stronników, utrzymał się na tronie.

²⁾ Sejm inkwizycyjny był tylko jeden za Zygmunta IIIgo w roku 1592. Objasniał na nim monarcha przed narodem niektóre swoje względem Austrii postęпки. Zob. Niemcewicz. *Dzieje Zygmunta III*. T. I.

i w takim porządku województwa, jakim ich posłowie na sejmach zasiadali.

Prawo głosowania na sejmikach swego powiatu lub województwa służyło szlachcie w tem województwie lub powiecie osiadłej, mającej dobra czy to dziedziczne, czy zastawne, lub dożywotne, czy też prawem emfiteutyicznym ¹⁾ posiadane, tudzież biskupom, wojewodom, kasztelanom i wszelkiego stopnia urzędnikom. Była nawet ustanowiona kara na senatorów dobrowolnie tego obowiązku zaniedbujących ²⁾, od której jednakże wyjęto biskupów uchwałą z roku 1768 ³⁾. Każdy z sejmikującej szlachty powinien był mieć najmniej 18 lat skończonych ⁴⁾. Wojskowi nie mający posiadłości gruntowej w tem województwie lub powiecie gdzie się sejmik odbywał, nie mogli się na nim znajdować, a nawet stanęła uchwała, że miasta sejmikowe w czasie odbywania się tych narad od załogi wojskowej wolnemi być miały, nie obejmując jednak wspomnianą ustawą twierdzy Kamieńca, i stolicy królestwa ⁵⁾.

Gdy czas sejmu zwyczajnego nadchodził, lub gdy potrzeba nadzwyczajny zwołać radziła, przysyłał panujący do wszystkich kancelaryj grodzkich (*ad officia ca-*

¹⁾ *Emphiteusis* jest gatunek kontraktu, przez który dobra lub grun a puste puszczone bywają do czasu jakiego, albo też i wieczyście, z obowiązkiem płacenia z nich pewnego czynszu, albo czynienia usługi jakiej, i przyprowadzenia ich do lepszego stanu; wszakże i dobra intratne bywały tym kontraktem puszczone. Skrzetuski Pr. Polit. T. I. str. 61.

²⁾ Vol. Leg. I. 366.

³⁾ Skrzetuski Pr. Polit. I. str. 248.

⁴⁾ Vol. Leg. VII. 623.

⁵⁾ Vol. Leg. VIII. 916.

strensia) na 2 lub 3 tygodnie pierwiej, uniwersały albo listy sejmowe nakazujące odprawienie powiatowych sejmików, i przeznaczające dzień ich zaczęcia. Kopije takowego uniwersału rozsyłała kancelarya grodzka do wszystkich możniejszych i urzędników miejscowych swego województwa lub powiatu, inne na drzwiach kościołów parafialnych poprzybijać, a treść ich przez woźnego na rynkach miejskich ogłosić rozkazywała. Oprócz tego osobne z kancelaryi królewskiej do wszystkich senatorów przesyłano listy (*epistolae deliberatoriae*), wyszczególniające ważniejsze materye, które przyszłego sejmu miały być przedmiotem ¹⁾. W nagłych jednakże przypadkach na samych uniwersałach przestawano ²⁾. W województwach pruskich ³⁾ innego trzymano się zwyczaju. Nie posyłano do nich żadnego uniwersału, listy tylko biskupom warmińskiemu i chełmińskiemu wręczano. Biskup warmiński, jako naczelnik ziem pruskich, wydawał odezwy do wojewodów w kształcie uniwersałów. Wojewodowie dopiero, jak gdzieindziej kancelarye grodzkie, sejmiki do miejsc zwyczajnych zwoływali.

W czasie więc uniwersałami wskazanym zbierała się szlachta, prawo głosowania mająca, do miasta sejmikowego w swem województwie, ziemi lub powiecie, a starosty miejscowego było obowiązkiem mieszkania jej przeznaczać ⁴⁾. Bywała pospolieie przy karabelach ⁵⁾.

¹⁾ Hartk. de Rep. pol. p. 647.

²⁾ Vol. Leg. II. 1423. III. 244.

³⁾ Chełmińskie, Malborskie i Pomorskie.

⁴⁾ Vol. Leg. I. 677.

⁵⁾ Tej szlacheckiej oznaki używali i na sejmach postowie, a cała szlachta na sejmach elekcyjnych.

lubo tego statut z roku 1496 zabraniał ¹⁾). Odbywały się zwykle takowe sejmiki na 6 tygodni przed sejmem, i województwa jednej prowincyi, w jednym dniu zaczynać je musiały.

W sam dzień sejmiku udawała się zgromadzona szlachta do kościoła, w celu uproszenia od Najwyższej Istoty błogosławieństwa swym działaniami, poczem, albo się na cmentarz, lub inne miejsce podług upodobania lub dogodności udawała ²⁾).

Pierwszą sejmikujących czynnością był wybór marszałka większością głosów. Niektóre jednakże litewskie powiaty, jako to: oszmiański, lidzki, wilkomirski, brąslawski, grodzieński, kowieński, upitski, starodubowski, słonimski, wołkowyski, orszański, piński, mozyrski, rzezycki, dożywotnich miały marszałków ³⁾. Po wyborze marszałka, najstarszy godnością senator lub urzędnik przyjmował z honorami posła królewskiego, który zwykle na każdy sejmik do każdego województwa, ziemi lub powiatu przybywał. Poseł ten, po stósownej przemowie, odczytywał zgromadzonym instrukcyę, przedmioty obrad przysłęgo sejmku zawierającą. Po czem oddalał się, wolność głosowania zebranej szlachcie zostawując. Na sejmik zatorski nie przybywał poseł królewski, a instrukcyę na ręce starosty oświecimskiego przesyłano,

¹⁾ Vol. Leg. I. 272.

²⁾ Sejmiki w Środzie bywały na cmentarzu. Żadne prawo nie przepisywało pewnych miejsc sejmikom, krakowskie tylko na mocy uchwały 1616 (Vol. Leg. III. 280) odbywały się w kościele. Przyjęły ten zwyczaj wojew. w Śro die sejmikujące, ale 1618 odrzuciły. Vol. Leg. III. 326.

³⁾ Hartk. De rep pol. p. 649.

który ją sejmikującym odczytywał ¹⁾. Do Prus dopiero na generał wyprawiano posła, jak o tem powiemy niżej.

Po wysłuchaniu poselstwa lub odczytaniu instrukcyi, roztrząsano naprzód zawarte w niej propozycye, a potem względem potrzeb swej ziemi radzono. Powszechną zgodą uchwalone żądania zapisywano i powtórnie roztrząsano, w końcu stwierdzali je podpisami obecni senatorowie i marszałek sejmiku.

Ostatnią sejmików czynnością był wybór przeznaczonej liczby posłów na sejm, co się także większością głosów odbywało, a równość zdań marszałek drugą swą kreską rozstrzygał ²⁾. Nie mógł dostąpić poselskiego urzędu nie mający własności gruntowej i lat 23 skończonych, tudzież mający mieć sprawę sądową na sejmie ³⁾, jako też poborca, jeżeli pierwej skarbowych nie załatwił interesów ⁴⁾, wreszcie deputat na trybunał koronny lub litewski ⁵⁾. Urząd posła był bardzo zaszczytnym; zgwałcenie jego osoby surowo było karane, a przed r. 1539 za zbrodnią stanu uważane ⁶⁾. Ta zaś prawem zabezpieczona opieka, nietylko w czasie sejmu, ale 4 tygodnie przed, i 4 po nim zasłaniała posłów od jakiejkolwiek bądź krzywdy.

Czas trwania tych sejmików nie był prawem oznaczony.

¹⁾ Vol. Leg. II. 1015.

²⁾ Vol. Leg. VII. 625.

³⁾ Vol. Leg. II. 1523.

⁴⁾ Vol. Leg. III. 697.

⁵⁾ Vol. Leg. III. 273.

⁶⁾ Vol. Leg. I. 372. 550.

Tym sposobem wybierani po województwach, powiatach lub ziemiach posłowie zjeżdżali się wraz z senatorami na 3 tygodnie przed sejmem do jednego tym końcem obranego miasta, i tam spisane na sejmikach partykularnych współobywateli żądania roztrząsali, porównywali, i podobne w jedną łączyli instrukcją. Zjazdy takowe nazywały się sejmikami generalnemi albo po prostu generałami (*conventus generales*). Odbywało je Mazowsze z Podlasiem w Warszawie, Wielka Polska ¹⁾ w Kole, Małopolska ²⁾ w Korczynie, Ruś czerwona ³⁾ w Wiśni, Prusy ⁴⁾ w Grudziądzu i Malborgu na przemian, Litwa ⁵⁾ w Wołkowyskach, od r. 1631 ⁶⁾ w Słoniwie, województwo wołyńskie w Włodzimierzu ⁷⁾. Zdaje się, że najstarszy senator przewodniczył tym naradom, które około roku 1600 zupełnie ustały. Burzliwa bowiem szlachta, nie raz za narzędzie intrygi dumnych możnowładców używana, tak przedłużała swemi kłótniami partykularne sejmiki, że nie było czasu generałów odprawiać ⁸⁾. Utrzymywały się one tylko w wojewódz-

¹⁾ Województwa: poznańskie, kaliskie, gnieźnieńskie, sieradzkie, łęczyckie, brzeskie, kujawskie, inowrocławskie, płockie, rawskie. Ziemie: wieluńska i dobrzyńska.

²⁾ Województwa: krakowskie, sandomierskie, podolskie i lubelskie.

³⁾ Województwa: ruskie, bełskie, kijowskie, braclawskie.

⁴⁾ Województwa: chełmińskie, malborskie i pomorskie.

⁵⁾ Województwa: wileńskie, trockie, smoleńskie, połockie, nowogrodzkie, witebskie, brzeskie litewskie, mściławskie, wileńskie, czarniechowskie, inflantskie, ks. żmudzkie.

⁶⁾ Vol. Leg. III. 703.

⁷⁾ Vol. Leg. II. 758.

⁸⁾ Maxymilian Fredro kasztelan lwowski za Jana III żyjący, w dziele swoim: Konsyderacye około porządku wojennego, ubo-

twach pruskich, i sposób ich odbywania miał swoje osobliwość, z tego powodu oddzielnie o nich pomówić wypada.

Wybrani w powiatach posłowie i deputowani miast Gdańska, Torunia i Elbląga, w czasie przez naczelnika ziem pruskich ¹⁾ wskazanym (co zwykle wkrótce po partykularnych sejmikach bywało), zjeżdżali się wraz z senatorami do Grudziądza lub Malborga na przemian. Król wyprawiał na ten sejmik swojego posła, który przez podkomorzego i innych urzędników przyjęty, wprowadzany bywał do izby posiedzeń stanów pruskich. Poseł ten, oznajmiwszy w imieniu panującego projekta mające być celem obrad nadchodzącego sejmu, opuszczał zgromadzenie, które potem dzieliło się na dwie izby. W pierwszej zasiadali biskupi (warmiński i chełmiński), wojewodowie, kasztelani, podkomorzowie i deputowani toruńscy, elblągscy, a na końcu gdańscy. W drugiej posłowie pod przewodnictwem obranego przez siebie marszałka, roztrząsali zlecenia współobywateli

lewając nad zbyt czułym i nierozsądnym częstokroć szlachty do swobód przywiązaniem, a widząc że ta głęboko wkorzeniona wolność nie dałaby się gwałtownymi ograniczyć środkami, radzi upowszechnienie podróży do obcych krajów, jako najlepszą o różnych kształtach rządu naukę. „A gdy się tak przećwiczą, są słowa jego, grzeczniejszymi wrócą się do domu, dyskretniejszymi i posłuszniejszymi panu i prawu. I teraz się to daje widzieć po parafiach naszych, jako to jest wielka różność szlachcica wędrownego od donatora, który nie wie drogi tylko raz w rok albo we dwa na sejmiki, czasem na roki najrzy. Zkąd to *inconditae voces* po sejmikach przeciwko panu, dworowi, że nie wiedzą co to jest rzeczpospolita, co wojna, co pokój. A tak się z tego wszystkim dostanie, gdy się w tem zaprawować za młodu będą.“

¹⁾ Biskup warmiński.

każdego powiatu. Zgodne kilku żądanie do ogólnej instrukcyi zaciągał marszałek, a różniące się osobno notował. Względem tych naradzały się połączone izby, i usiłowały rozdwojenie pogodzić. Poczem senatorowie z posłami udawali się na sejm, a deputowani trzech miast wracali do domów ¹⁾.

Ponieważ posłowie w interesie publicznym udawali się na sejm, rozumiano i słusznie, że kosztem całego województwa, ziemi lub powiatu, którego byli reprezentantami, utrzymywani być powinni; postanowione więc były różnemi czasy w każdym powiecie składki na utrzymanie posłów w ciągu drogi (w czasie bowiem sejmu ze skarbu publicznego pobierali pensyą) ²⁾. Kary nawet exekucyjne na opieszalych w tym względzie można było rozciągać ³⁾. Lecz zastrzeżono oraz karę podwójnego zwrotu pieniędzy na posła, któryby wzięwszy fe, na sejm nie pojechał ⁴⁾. Choroba tylko, i to świadectwem lekarza dowiedziona, uwalniała od kary, wyznaczano jednakże zwrotu wziętej summy.

To o sejmikach przedsejmowych powiedziawszy, przystępujemy do sejmów.

Nie znano dawniej tych podziałów sejmu, które później widzimy. Bywały tylko sejmy nadzwyczajne, od woli panującego zgromadzane. Po wygaśnięciu dopiero familii Jagiellońskiej na tronie polskim w roku 1572, powstały sejmy konwokacyjne, na których czas bezkró-

¹⁾ Wiadomość o sejmikach pruskich znajduje się w dziele Schultza, Historia Interregni 1733, prodiit Gedani anno 1738, in 4to.

²⁾ Kromer Polonia, u Pistoryusza T. I. str. 113.

³⁾ Vol. Leg. II. 1463.

⁴⁾ Vol. Leg. III. 819.

lewia ubezpieczano, i względem wyboru nowego pana niektóre uchwalano przepisy; elekcyjne, na których naczelnika rządu wybierano; koronacyjne, utwierdzające go na tronie ¹⁾. Zwyczajne co lat dwa odprawiane, i nadzwyczajne w nagłych potrzebach każdego czasu od monarchy zwoływane. Wszystkie te rodzaje sejmów, prócz elekcyjnego, niewiele się między sobą różniły, łącznie więc o nich mówić będziemy.

Do składu sejmów należały trzy stany: król (a na konwokacyjnych prymas) ²⁾, senat i posłowie ³⁾.

Za panowania Jagiellów odbywały się sejmy w Krakowie, Piotrkowie, lub innych miejscach od panującego przeznaczanych. W roku dopiero 1569 ⁴⁾ Warszawę na miejsce obrad wybrano, zostawując jednakże królowi wolne w tej mierze, za radą senatu, rozporządzenie. Chcąc następnie zrównać jak najwięcej swobody w. ks. litewskiego z koronnymi, postanowiono w roku 1673 ⁵⁾, aby sejm trzeci, czyli to ordynaryjny czy extraordynaryjny, w Grodnie się odprawiał ⁶⁾. Uchwała ta ściśle była zachowana, i wielkie z strony Litwy powstały

¹⁾ Pierwszy sejm koronacyjny był w roku 1507 za Zygmunta I. Vol. Leg. I. 359.

²⁾ Arcybiskup gnieźnieński był zawsze prymasem i pierwszym księciem Polski, a w czasie bezkrólewia wice królem (*interrex*). Krzyż i łaskę marszałkowską wszędzie przed nim noszono; łaskę tę w senacie do ziemi spuszczano na znak niższej prymasa od królewskiej władzy. Fredro Hist. Hen. p. 20. ed. 1652 anni.

³⁾ Ilość senatorów i miejsca jakie zajmowali zobacz przy końcu tego pisma.

⁴⁾ Vol. Leg. II. 780.

⁵⁾ Vol. Leg. V. 108.

⁶⁾ Skrzetuski w prawie politycznym ed. 1787 r. t. I. str. 270, na powadze listów Załuskiego utrzymuje, że Krzysztof Pac

sarkania, gdy dla wojny tureckiej r. 1685, sejm grodzieński odprawił się w Warszawie. Sejmy konwokacyjne zawsze odbywano w Warszawie, a koronacyjne w Krakowie: zwykle bowiem bywały w miejscu koronacyi, i zaraz po niej; ta zaś od czasów Władysława Łokietka była wyłącznym Krakowa przywilejem ¹⁾, którego przestąpienie dwa razy tylko w dziejach naszych widzimy ²⁾.

Od roku 1572 ³⁾ sejmy zwyczajne co dwa lata odprawiano; nadzwyczajne w każdej gwałtownej potrzebie, a konwokacyjne tylko po śmierci króla. Czas trwania ordynaryjnych, do 6 tygodni był rozciągnięty ⁴⁾; extraordinaryjnych (do których i konwokacyjne liczono) najwięcej do 3. Za powszechną jednakże sejmujących zgodą, czas przepisany mógł się przedłużać lub skracać. Dzień zaczęcia się sejmu ogłaszały manifesta zwołujące

trzymający naówczas ekonomią grodzieńską, chcąc tym sposobem intratę pomnożyć, podał ten projekt, a zagroziwszy zerwaniem sejmu, utrzymał się przy nim.

¹⁾ Od Bolesława Chrobrego aż do Władysława Łokietka koronowali się królowie polscy w Gnieźnie. Utrzymuje wprawdzie Ferrand (*Trois démembrements de Pologne* V. l. p. 9) że Kazimierz I. koronował się w Warszawie, lecz to mniemanie jako dowodom wewnętrznym przeciwne (Warszawa bowiem blisko 200 lat później założona była), samo przez się upada.

²⁾ Stanisław Leszczyński z woli Karola XII króla szwedzkiego na tron wyniesiony, pierwszy koronował się w Warszawie, a Stanisław August poszedł za jego przykładem. Dla zaspokojenia jednakże zniechęconych z takiego postępku Krakowianów, przyrzekł sejm nadzwyczajny do ich miasta zwołać.

³⁾ Vol. Leg. II. 899.

⁴⁾ Vol. Leg. II. 919. 1374. III. 786.

sejmiki. Było zaś ustawami państwa w roku 1591 ¹⁾ zastrzeżone, żeby sejm na niedzielę lub uroczyste święto nie naznaczać; dawniej bowiem zwykle w dni święte rozpoczynano obrady. Od roku 1717 zaczynały się sejmy zwyczajne w poniedziałek po ś. Michale, a lubo uchwała sejmowa roku 1768 przeniosła początek sejmów na poniedziałek po ś. Bartłomieju, w roku jednakże 1776 dawniejszy przywrócono zwyczaj ²⁾.

Sejmy polskie, zwłaszcza od czasów Zygmunta Augusta, w krajowym odbywały się języku ³⁾, a publiczne ich w obec arbitrow odprawianie prawem było zastrzeżone; nie było jednakże wolno znajdować się na środku sali i krzeseł lub ławek zajmować ⁴⁾. Mimo przecież takowe ustawy, licznych arbitrowie, mianowicie za Augusta III, dopuszczali się zdrożności, i zerwania sejmów stawali się czasem przyczyną ⁵⁾.

Gdy już dzień sejmów nadchodził, zjeżdżał się senat i posłowie wcześniej do miejsca naznaczonego. Dniem zaś lub dwoma przed rozpoczęciem sejmów, wolno było każdemu podawać zarzuty przeciw nieważności elekcji posłów do marszałka starej łaski ⁶⁾, lub w nieobecności

¹⁾ Vol. Leg. II. 1374.

²⁾ Vol. Leg. VI. 280. VII. 620. VIII. 944.

³⁾ Lengnich Jus. publi. ed. 1742. an. t. II. p. 379.

⁴⁾ Vol. Leg. VII. 620.

⁵⁾ Jeżeli na ustnych podaniach można w tej mierze polegać, arbitrowie ci rzucali niekiedy z galeryi na posłów owoce lub inne rzeczy płamiące. Obrażony reprezentant domagał się zadosyć uczynienia; a gdy wśród natłoku winowajca wysłdzonym być nie mógł, skrzywdzony odjeżdżał, zaniósłszy do grodu protestacją sejm zrywającą.

⁶⁾ Marszałek ostatniego sejmów.

jego, do pierwszego posła z tego województwa, z którego był ten marszałek.— W sam dzień zaczęciu obrad przeznaczony, odbywało się w kościele katedralnym, lub w niedostatku tego w parafialnym, wielkie nabożeństwo ¹⁾ w przytomności wszystkich trzech sejmujących stanów, które po odbytej powinności religijnej, udawały się na miejsce sejmom przeznaczone ²⁾, gdzie dzieliły się na dwie izby, senatorską i poselską. W pierwszej witał senat obecnego monarchę, w drugiej marszałek poprzedzającego sejmu zagajał posiedzenie. Jeżeli zaś ten marszałek godność senatora otrzymał, lub z tym rozstał się światem, zaraz po rozdzieleniu się izb tymczasowego wybierano, którego urząd kończył się z wyborem rzeczywistego marszałka. Po zagajeniu tedy posiedzenia, izba zamieniwszy się w wydział tajny, roztrząsała zarzuty przeciw posłom podane, a przekonanych o nieprawny wybór natychmiast oddalano, sporządzając listę pozostałych. Czynność ta nazywała się rugami. Drugą czynnością (ale już publiczną) był wybór marszałka, w czem większość głosów rozstrzygała. Marszałek ten odebrawszy przy stósownych mowach łaskę od marszałka przeszłego sejmu lub tymczasowego, jako godło swego urzędu, wykonywał przysięgę ³⁾. Obierano zaś marszałka kolejno z trzech narodów Polskę składających ⁴⁾. Ponieważ na wyborze marszałka wiele zależało, starano się pospolicie na jednej wybrać go sesyi,

¹⁾ To jest msza pontyfikalnie przez jednego z biskupów odprawiona, po której następowało kazanie.

²⁾ Pospolicie do zamku królewskiego.

³⁾ Vol. Leg. V. 546.

⁴⁾ Kwiatkowski Dzieje Kr. Polsk. za Władysł. IV. str. 11.

chociażby ta przy świecach nawet kończyć się miała ¹⁾. Po wybraniu marszałka, w czasie przez króla naznaczonym łączyła się izba poselska z senatorską, w której prezydował monarcha (a na konwokacyjnych prymas); marszałek sejmowy miewał mowę do króla, na którą kanclerz koronny, gdy sejm był w Polsce, a litewski gdy w Litwie, odpowiadał. Następnie przypuszczano posłów do ucałowania ręki królewskiej, podług porządku jakim w liście zapisani byli ²⁾. Referendarz stanu odczytywał rotę królewskiej przysięgi i pakta konwenta ³⁾, a marszałek sejmowy upraszał króla o rozdanie wakujących urzędów i starostw, co gdy w ciągu sejmu nie nastąpiło, powtórnie na ostatniem izb połączeniu o toż samo nalegał.

Na sejmie konwokacyjnym nie rozdawano wakansów, zajmując się wyłącznie zabezpieczeniem kraju; łączyli się nawet konfederacją, przysięgając na wiarę i honor, że w każdym przypadku wiernymi będą ojezynie. Następnie wynurzał senat posłom swoje propozycje i życzenia, a to z kolei zaczynając od prymasa, na wezwanie marszałka w. koronnego gdy senator koronny miał mówić, a litewskiego gdy litewski. Wzywanie to działo się przez uderzenie trzy razy w ziemię laską marszałkowską, i wymienienie godności mówić mającego. Tytuły takowe zwyczajem uświęcone, jednostajnie się na wszystkich sejmach używały. I tak wzywając prymasa mówił marszałek: Jegomość ksiądz arcybiskup gnieźnieński! arcybiskupa lwowskiego lub kijowskiego:

¹⁾ Vol. Leg. VII. 23.

²⁾ Hartk. p. 674.

³⁾ Vol. Leg. V. 20. 265.

Ksiądz arcybiskup np. lwowski, Biskupów: ks. biskup np. krakowski. Wojewodów: wojewoda np. poznański, podobnież kasztelanów.

Tym sposobem rozpoczynszy sesye, odbywali je oddzielnie w swych izbach posłowie i senatorowie; deputacye tylko do różnych gałęzi administracyi wyznaczane, ułatwiały znoszenie się tychże izb wzajemne. W obydwu izbach głosowano podług ustanowionego względem zasiadania porządku, który niżej zobaczymy. W poselskiej tylko izbie ta zachodziła różnica, że na jednym sejmie zaczynało województwo krakowskie, na drugim poznańskie. Jednomyślne posłów uchwały zapisywał marszałek lub jego sekretarz, którego zaraz po swoim obraniu przybierał, jednakże nie z liczby posłów ¹⁾, i który z nim razem przy oddzielnym zasiadał stole. Izba poselska roztrząsnawszy propozycye starszych braci (tak bowiem senat nazywano), rozbięrała żądania pozostałej w domu szlachty. Na pięć dni przed zakończeniem sejmu łączyły się izby, a pierwiej marszałek sejmowy dziękował izbie za ufność w nim położoną, i odbierał od jednego z posłów podziękowanie za wierne wypełnienie obowiązków. Marszałek ten w połączonych izbach miał miejsce między marszałkami wielkimi obojga narodów; lecz krzesło jego niższe bywało. Posłowie ławki drewniane w tyle senatorów zajmowali ²⁾. Senat duchowny, wojewodowie i kasztelani więksi, tudzież całe ministerstwo zasiadało na krzesłach, w tyle których na ławkach kasztelanowie mniejsi, nazywani dla tego drażkowymi, że się na poręczach

¹⁾ Lengnich Jus. Publ. II 335.

²⁾ W swej izbie zasiadali na krzesłach.

czyli drażkach krzesel innych senatorów opierali ¹⁾. Tak połączone izby rozbrajały pojedyncze każdej uchwały, i powszechną tylko zgodą przyjęte, spisywane były, lubo zdaje się, że przed Janem Kazimierzem nie wiele zważano na kilka zdań przeciwnych. W późniejszych czasach, gdy do zamieniania projektu w prawo koniecznie zgoda była potrzebna, miewali posłowie każdej z trzech Polski prowincyj, oprócz publicznych, prywatne względem niektórych projektów narady. Każda prowincya odprawiała je oddzielnie, pod kierunkiem najstarszego senatora co do Wielkiej i Małej Polski, a kanclerza w. litewskiego, co do Litwy ²⁾. Wreszcie, żeby w spisanych uchwałach jakowa nie zachodziła omyłka, wyznaczano z Wielkiej i Małej Polski i z Litwy po 1 senatorze i po 2 posłów, którzy składać mieli deputacyą do ostatecznego ich przejrzenia ³⁾ i podpisami zatwierdzenia. Zatwierdzenie to działo się na ostatniem posiedzeniu. Marszałek sejmowy przeczytawszy stanom uchwalone konstytucye, wzywał deputacyą do podpisania tychże. Gdy zaś posłowie z izbą senatorską połączeni na sporach wiele czasu strawili, musiano niekiedy do późnej nocy ostatnią sesyą przeciągnąć, co od roku 1591 dosyć często widzimy. Stała wprawdzie uchwa-

¹⁾ Duńczewski w kalendarzu na rok 1762.

²⁾ Lengnich Jus Publ. pol. II 555. Dzień trzeci maja 1791, str. 6.

³⁾ Tytuły w nich senatorom dawane były: prymas najprzewielebniejszy, a czasem (Vol. Leg. IV, 1025) najjaśniejszy; biskupi przewielebni, świeccy wielmożni, prócz kasztelana krakowskiego i wojewody wileńskiego, jaśnie wielmożnych. Tytuły te dawano i w mowach publicznych na sejmach. Vol. Leg. VIII 179.

ła w roku 1678 ¹⁾ i 1690 w dzień sejmy zakończać nakazująca; nie ściśle jednakże wykonywana, w r. 1764 zupełnie upadła ²⁾). Tak na tem, jako i na wszystkich innych posiedzeniach senatu bywał monarcha obecny, ale skrępowany prawami niewiele mógł powagą swoją rozstrzygać. Po zatwierdzeniu uchwał sejmowych przystępowano do ucałowania ręki królewskiej, poczem wszystkie trzy stany udawały się do kościoła, gdzie odśpiewane *Te Deum* zamykało obrady.

Posłowie, rozjechawszy się do domów, zwoływali przez starostów lub wojewodów sejmiki relacyjne do miast sejmikom wybioreczym przeznaczonych, w dniu jednym na sejmie umówionym. Na sejmikach takowych kilka dni tylko trwających, zdawali posłowie sprawę z czynności sejmowych, i przywiezione z sobą uchwały, mianowicie dotyczące się ich województwa lub powiatu, przez kanclerza pieczęcią stwierdzone, do ksiąg ziemskich lub grodzkich podawali.

Taki bywał koniec dawnych sejmów polskich, dopóki ochydne *liberum veto*, żrzenicą wolności ³⁾ i najcenniejszem fundamentalnem prawem ⁴⁾ nazywane, nie zaczęło niszczyć najlepszych usiłowań gorliwych obywateli, i w niwecz obracać kilkotygodniowe sejmujących prace; zerwanego bowiem sejmu uchwały za niebyłe uważano i sejmików relacyjnych nie zwoływano. Wi-

¹⁾ Vol. Leg. V. 547 763.

²⁾ Vol. Leg. VII 344.

³⁾ Niemcewicz: Powrót posła, s. 10, gdzie w charakterze starosty wybornie jaśnieje sposób myślenia uprzedzonych Polaków.

⁴⁾ *Vox vetandi unicum et specialissimum jus cardinale*. Vol. Leg. V 836.

dzimy już wprawdzie skażenie sejmu (*comitia irrita*) za Zygmunta Igo w r. 1536 i 1545. Za Zygmunta Augusta r. 1550. Za Stefana r. 1585¹⁾; to jednak rozejście się nie tyle było szkodliwe, ile późniejsze zrywanie. Bo 1o, nie było tak często, a 2o, działa się za zezwoleniem wszystkich, lub przynajmniej większej części posłów; przy zrywaniu zaś, jednego posła cały sejm bywał niewolnikiem.

Pierwsze przez jednego posła sejmu zerwanie, widzimy za Jana Kazimierza w roku 1652. Nazwiska tego niecnego obywatela nie podają nam ówcześni pisarze²⁾. Braun tylko³⁾, a za nim późniejsi nasi historycy utrzymują, że Siciński poseł upitski rozgniewany o dekret królewski w sprawie ekonomii szawelskiej, czy też, jak inni rozumieją⁴⁾, nie chcący pozwolić na przedłużenie sejmu, dał gorszący przykład następcom, z którego nie mógł się naród zupełnie otrząsnąć, lubo wielu było takich, którzy czuli wstręt i odrazę ku takowemu nadużyciu⁵⁾. Zerwanie sejmu działa się, albo przez kontradykcyę, czyli uporczywe przy swoim wbrew mniemaniu innych w izbie poselskiej obstawanie, albo przez zanieśenie manifestu do kancelaryi ziemiańskiej lub grodzkiej tego miasta, gdzie się sejm odbywał, i wyje-

¹⁾ Neugebauer l. X p. 752.

²⁾ Nic o tem Rudawski. Kochowski zaś Clim. l. lib. II p. 314 mówi tylko: *Is Lithuanus fuit: cognomen incompertum mihi.*

³⁾ Braun *de Comitibus.*

⁴⁾ Kochowski l. c.

⁵⁾ Zob. Kochowskiego *Climacteres.* Konarskiego: O skutecznym rad sposobie. Bezimiennego w dziele: Skrupuł bez skrupułu. Wreszcie Niemcewicza: Powrót posła.

chanie posła¹⁾). Ten haniebny zrywanie sejmów przywilej, służył tylko posłom religią katolicą wyznawającym²⁾).

Anarchia przez ustawiczne obrady narodowych za Augusta III tamowanie zrzadzona, żywiej dała uczuć złe skutki szkodliwego *nie pozwalam*. Tem gorliwiej przeto wzięli się Polacy za panowania Stanisława Augusta do poprawienia nierządu, im sąsiadów potęgą groźniejszą się stawała. Już w roku 1764 na sejmie konwokacyjnym uradzono, żeby większość głosów w sprawach wojskowych, ekonomicznych i sprawiedliwości rozstrzygała³⁾); obca jednak polityka sprawiła, że *pluralitas* w dwóch ostatnich przypadkach miejsce mieć mogła, co do innych, powszechnej trzeba było zgody. Sejm dopiero czteroletni wykorzenił zupełnie nadużycie, półtora blisko wieku naród polski gnębiące. Szczęściem to jednak nazwaćby można, że sejm konwokacyjny i elekcyjny, głosem jednego zerwany być nie mógł⁴⁾).

Nie mieli dosyć Polacy na zrywaniu sejmów, ale nawet wybiorcze sejmiki stawały się nieraz wyuzdanej wolności ofiarą. Kara dopiero półrocznego siedzenia

¹⁾ Vol. Leg. VII 599: Niemcewicz: Powrót posła:

„Przedtem, bez żadnych intryg, bez najmniejszej zdrady,

Jeden poseł mógł wstrzymać sejmowe obrady,

Jeden ojczyzny całej trzymał w ręku wagę,

Powiedział: nie pozwalam, i uciekł na Pragę.“

²⁾ Lelewel hist. król. pols. p. Wagę. Wilno 1824. str. 372.

³⁾ Bantkie: Dzieje kr. pols. ed. 1820 r. str. 526.

⁴⁾ Dunczewski w kalendarzu na rok 1758.

w wieży i opłacenia 1,000 grzywien ¹⁾, w roku 1764 postanowiona ²⁾, powściągnęła nadużycie.

Tym jeszcze sposobem tamowano działania sejmowe. Jeden poseł przez wyrzeczenie w izbie poselskiej tych dwóch wyrazów: *Sisto activitatem*³⁾, zawieszał obrady publiczne, lub je zupełnie zrywał, jeżeli mu zadosyć nie uczyniono ⁴⁾.

Niekiedy sejm następujący był tylko przedłużeniem poprzedzającego; nie zmieniano bowiem marszałka i posłów. Takowe obrad odłożenie, limitą nazywane, w czteroletnim mianowicie sejmie widzimy.

Chociaż sejmy elekcyjne (o których mówić nam przychodzi) wyżej wyrażonym nie ulegały nadużyciom, zobaczymy jednakże i tu złe skutki złe zrozumianej wolności.

Początek sejmów elekcyjnych odnosi się do roku 1572, w którym ostatni z Jagiełłów Zygmunt August

¹⁾ Grzywna liczalna polska była i jest zbiorem 48 groszy — (Czacki o lit. i pols. prawach t. I str. 156.) Że zaś w owym czasie liczono już na grosze zwyczajne (Sumaryusz umiarkowania monety dawnej z dzisiejszą r. 1755), więc 1,000 grzywien znaczy podług naszego sposobu mówienia złotych 1,600.

²⁾ Vol. Leg. VII, 56.

³⁾ *Continuation de l'histoire generale de Pologne de mr chevalier, de Solignac, ou tome sixieme à Amsterdam — 1780 pag. 147.*

⁴⁾ Za Augusta III, z nader błahych przyczyn *activitatem* sejmowi zatrzymywano. I tak w roku 1762 uczynił to Dylewski poseł starodubowski, z tego jedynie powodu, że go w kalendarzyku politycznym pijarskim przez omyłkę opuszczono. Przedrukowanie poprawne kalendarzyka, przez naczelników zgromadzenia skrzywdzonemu na pozór posłowi w kilku exemplarzach wręczone, a najbardziej podobno nadane starostwo, znięczyły niewczesną i nierozsądną zawziętość.

życie zakończył. Familie bowiem Piastów i Jagiellów dziedzicznym prawem zasiadały na tronie; gdyż zgromadzenie się możniejszych przy każdym nowego panowania rozpoczęciu, za ceremonią raczej niż za prawdziwą elekcją uważać można.

Do składu tych sejmów, oprócz senatu i posłów, należała wszystka szlachta wyżej wspomnianych warunków dopełniająca ¹⁾. Wojsko i jego hetmani granic pilnować byli powinni ²⁾, lubo ci ostatni pospolicie obecnymi bywali. Przywilej osobistego na wybór króla głosowania, winna była szlachta przeważnemu Jana Zamojskiego zdaniu, który zaraz na pierwszym konwoacyjnym sejmie (roku 1573) utrzymywał, iż jak do obrony ojezyny wszyscy należeć powinni, tak również do wyboru naczelnika jej rządu ³⁾. Do tego zaszczytu przypuszczano także deputowanych z celniejszych miast królestwa, jako to: Krakowa, Poznania, Lwowa, Wilna, Warszawy ⁴⁾, Kamieńca podolskiego ⁵⁾, Gdańska ⁶⁾, Elbląga, Torunia, Rygi ⁷⁾. Radzili oni równo ze szlachtą, a *pacta conventa* po szlachcie swego województwa podpisywali. Ludziom nieszlacheckiego urodzenia, wstęp na miejsce elekcji był zabroniony ⁸⁾.

Pole między Wolą i Powązkami na zachód Warszawy leżące, ku temu wybierano celowi. Henryka tyl-

¹⁾ Zob. str. 22 niniejszego pisma.

²⁾ Vol. Leg. VI 261.

³⁾ Fredro. Hist. Henr. ed. an. 1652 p. 41.

⁴⁾ Od r. 1669 Vol. Leg. V 36.

⁵⁾ Vol. Leg. VII 263. Skrzet. Pr. polit. I 95.

⁶⁾ Od roku 1632. Kwiatkowski str. 34.

⁷⁾ Niemcewicz: Dzieje Zyg. III t. I str. 30.

⁸⁾ Vol. Leg. IV 183.

ko i Augusta III ¹⁾ elekcyę, odprawiły się przy wsi Kamień, na wschód Warszawy leżącej ²⁾. Gdy już nadchodził czas takowego sejmu, który pospolicie na konwokacyi oznaczono, zbierała się szlachta do Warszawy lub pobliskich wiosek, stósownie do rozporządzeń marszałka w. k. Na drzwiach domów przez szlachtę zajętych, przylepiano herby, lub tylko imię stojącego tam szlachcica wypisywano. Zrywający herb lub mażący imię, karany był 200 grzywunami i siedzeniem w wieży przez czas elekcyi, jeżeli był szlachcic, a ucieciem ręki, jeżeli nie szlachcic ³⁾. Liczne urządzenia policyjne które w Voluminach Legum ⁴⁾ czytamy, dowodzą troskliwości o zachowanie porządku między tak znaczną masą wolnego ludu, ze wszystkich województw gromadnie przybywającego. W sam dzień rozpoczęcia sejmu, odprawiał nabożeństwo w kościele katedralnym w Warszawie nuncyusz papieski lub arcybiskup gnieźnieński, w obec senatu, posłów i szlachty; poczem wszyscy udawali się na miejsce do elekcyi wyznaczone. Miejsce to było prostokątne, wałem nakształt obozu otoczone,

¹⁾ Bandtkie: Dzieje t. II str. 511.

²⁾ Neugebauer p. 641.

³⁾ Vol. Leg. III 754.

⁴⁾ Vol. Leg. II 843, III 725. *Volumina Legum*, które w niniejszem piśmie przez skrócenie (Vol. Leg.) oznaczamy, wyszły z druku w Warszawie w 8 tomach in folio. Pierwsze 6 tomów od roku 1732—1739, ostatnie dwa roku 1782. Tytuł tomu pierwszego jest: *Leges, Statuta, Constitutiones, Privilegia regni Poloniae, magni ducatus Lithuaniae etc.* Innych siedmiu: Prawa, Konstytucye i przywileje król. pols. i w. ks. litewskiego.

trzy bramy mające; wschodnią dla Wielkiej Polski, południową dla Małej, zachodnią dla Litwy ¹⁾.

Dla usunięcia zaś wszystkiego coby wolne głośy tamować mogło, pod karą śmierci zakazano zbrojnego na pole przybywania (lecz karabela i tu była godności szlacheckiej oznaką). To jednakże prawo nie ściśle było wykonywane; a na elekeyi Michała, już pistolety na świętem elekeyi miejscu widzimy.

Senat mając na czele prymasa zajmował miejsce w szopie. Był to obszerny namiot, albo raczej budynek drewniany, 60 łok. długości, a 24 szerokości mający ²⁾, w słupy stawiany, z boków deskami, z wierzchu gontami pokryty ³⁾, na każdą elekeją z nowa wystawiany i przez prymasa poświęcany.

Pierwszą takową szopę na elekeyi Stefana widzimy; przy wyborze albowiem Henryka, namioty po zmarłym królu pozostałe, na obrady senatorskie użyte były. Przy szopie zbierali się posłowie, miejsce ich obrad nazywało się kołem. Inna szlachta godnością poselską niezaszczycona, pod swemi namiotami, każde województwo czyli chorągiew oddzielnie, w wyznaczonem

¹⁾ Vol. Leg. V 252. Brama wschodnia za najpierwszą uważana, dla Wielkiej Polski była przeznaczona; ta bowiem prowincya miała pierwszeństwo między trzema narodami Polskę składającymi. Fredro: *Histor Hen.* p. 18. Pomylił się więc Skrzetuski (Prawo polit. I. 99.) zachodnią bramę dla Wielkiej Polski przeznaczając.

²⁾ *Continuation de l'hist. gen. de Pologne, de Solignac. ou tome sixieme.* p. 62.

³⁾ Wydatki na szopę, most pod Warszawą i inne w czasie bezkrólewia, skarb publiczny obojga narodów (Polski i Litwy) ponosił. Vol. Leg. VI 589. 597.

przez marszałka wielkiego koronnego miejscu, o kandydatach do tronu radziła. To tylko bowiem było jej na sejmach elekcyjnych udziałem; względem innych potrzeb ojezycznej, senat i posłowie radzili ¹⁾. Posłowie ci wybierali z pomiędzy siebie marszałka większością głosów, jak na sejmach zwyczajnych. W roku dopiero 1697 na elekcyi Augusta IIgo, cała szlachta do wyboru marszałka przypuszczoną została, czego przecież przy następnych nie widzimy elekcyach. Na elekcyi tylko Stanisława Augusta roku 1764, wysłała szlachta już na polu zgromadzona, dwa razy tyle z pomiędzy siebie deputowanych, ile wybierać zwykła posłów. Deputowani ci połączeni z posłami, na wybór marszałka głosowali. Obrany marszałek wykonywał przysięgę, której rota nie zawsze była ta sama. Potem deputacya z 9 posłów po trzech z każdego narodu (Wielkiej Polski, Małej Polski i Litwy) wyznaczona, upraszała senatu o pozwolenie połączenia się z sobą, które otrzymawszy, wchodził stan rycerski (tak bowiem nazywano posłów) do szopy, gdzie marszałek sejmowy witał ich imieniem prymasa, który koniecznie sam na to odpowiedzieć był powinien.

Po takowem złączeniu się stanów, przystępowano do roztrząsania projektów, które przed elekcyą w prawo zamienić chciano. Projekta takowe układali albo tylko roztrząsali pierwiej w zamku królewskim w Warszawie, wyznaczeni przez prymasa i jego radę (która mu zwykle w czasie bezkrólewia, równie jak i hetmanom przydawano) senatorowie i posłowie z trzech wiel-

¹⁾ Lengnich: Jus. pub. pol. t. I. p. 102 ed. 1742 an.

kich Polski prowincyj ¹⁾. Następnie stanowiono sąd kapturowy, czyli trybunał dla występków na polu elekcyi popełnionych, *Judicium compositum* nazywany. Trzech bowiem senatorów (po 1 z każdej prowincyi od prymasa wyznaczonych), i 12 posłów po (4 z prowincyi) do jego składu należało, oprócz marszałków wielkich i sekretarza, którym zawsze bywał pisarz aktowy warszawski. Po wyznaczeniu tych sądów, przystępowano do sprostowania wszelkich nadużyć i rozwolnień prawa, co exorbitancyami nazywano ²⁾.

Złatwiwszy te drobniejsze punkta, przedsiębrano czynność najważniejszą, jaką był wybór monarchy. Dawano zatem posłuchanie nadzwyczajnym posłom zagranicznym (zwyczajni bowiem przed elekcyą o kilka mil oddalali się od stolicy) ³⁾, stawającym w sprawie kandydatów. Posłowie ci zbliżając się do Warszawy, za trzymywali się w drodze, i zawiadamiali o swem przybyciu prymasa, który pod pozorem asystencyi, w rzeczy zaś samej, dla zapobieżenia tworzeniu się stronnictw, przydawał im po 1 ze szlachty. Na pole elekcyi w powozach prymasa przybywali, przyjmowani przy bramie od marszałków wielkich i deputacyi z senatu i grona poselskiego wybranej. Miejsce w szopie między marszałkami zajmowali. Nuncyusza papieskiego oprócz zwyczajnej deputacyi kilku jeszcze biskupów przyjmowało; a gdy wchodził do szopy, prymas dwa kroki ku niemu postępował, a grzecznie przywitawszy, obok sie-

¹⁾ Schultz: Hist. Interregni an. 1733 p. 45.

²⁾ Zob. Vol. Leg. V 13.

³⁾ Vol. Leg. V 250.

bie po lewej ręce miejsce zająć prosił. Na posłuchanie posłów pierwszego rzędu mocarstw ¹⁾, łączył się stan rycerski z senatem. Posłowie książąt, elektorów i t. d., osobne w senacie, osobne w izbie audyencye miewali, wszyscy siedząc i z nakrytymi głowami mówili. W połączonych izbach odpowiadał prymas; po ich zaś rozłączeniu, prymas imieniem senatu, marszałek sejmowy imieniem izby poselskiej. Takowe posłuchanie zwykle odbywało się w szopie; od roku dopiero 1632 przed szopą ²⁾. Niektóre mocarstwa listy tylko do senatu i stanu rycerskiego przysyłały, w których dawano Polsce tytuł: najjaśniejsza rzplta (*serenissima respublica*) ³⁾. Adresowane do senatu czytał sekretarz czyli referendarz koronny; do stanu rycerskiego, marszałek sejmowy.

Po wysłuchaniu poselstw i spisaniu listy kandydatów, senat, posłowie i szlachta, poklękawszy na polach elekcji z odkrytymi głowami, śpiewali *Veni Creator Spiritus*. Poczem na rozkaz prymasa rozchodzili się senatorowie z posłami do szlachty właściwych województw, w celu wspólnej narady ⁴⁾, której skutku oczekiwał w szopie prymas i marszałek sejmowy. Szlachta zaś albo pod namiotami na województwa podzielona ⁵⁾, albo razem złączona ⁶⁾, obrady swe odprawiała; od ro-

¹⁾ Nuncyusz papieski, posłowie cesarscy i królewscy.

²⁾ Na elekcji Augusta II, żeby prymasa od upału zasłonić, wystawiono przed szopą pewien gatunek namiotu, który przecież na powszechne żądanie szlachty o równość braterską troskliwej, rozrzucić musiano.

³⁾ Tytułu tego i posłowie podczas audyencji używali.

⁴⁾ Spis senatorów do każdego województwa należących, zob. w Hartk. p. 510, i w Gwagnina kronice.

⁵⁾ Jak na elekcji Henryka.

⁶⁾ Jak na elekcji Stefana i Zygmunta III.

ku 1632 nastął zwyczaj, iż szlachta konno, województwami głosowała. Pierwszy godnością w województwie, ziemi lub powiecie, jeżeli ten miał prawo oddzielnego głosowania, to jest: biskup, wojewoda lub kasztelan, zalecał swej szlachcie kandydata któremu sprzyjał, lub tylko ogólnie o wszystkich mówił, jeżeli żadnego nie był stronnikiem. Gdy się który z wymienionych kandydatów podobał, przyzwalali na jego wybór, wołając: Zgoda! Najczęściej jednakże burzliwe bywały elekcyje, i spokojnych trzy ledwie możnaby naliczyć ¹⁾. Wspomnieni naczelnicy województw, zebrawszy pojedyncze głosy szlachty, gdy jednomyślności nie było, przynosili je prymasowi do szopy, do której zwolna przybliżała się szlachta. Głosy te (*sufragia*) przez jednego z posłów czytane były; marszałek zaś sejmowy ogłaszał województwo, do którego należały ²⁾. Większość pospolicie przeważała, malkontenci pole elekcyi opuszczali; często jednakże napotykaemy przykłady, że odłączenie się mniejszej części, chociażby nawet z prymasem lub marszałkiem koronnym lub sejmowym, nie przeszkadzało wyborowi od większej części żadanego monarchy. Po odczytaniu głosów, prymas objeżdżał województwa, i do trzeciego razu o zgodę zapytywał ³⁾. Gdy się nikt wyraźnie wyborowi nie sprzeciwiał, mianował tenże prymas obranego króla, a krótką za zdrowie jego odprawiony modlitwę, marszałkowi w. k. ogłosić go polecał. Marszałek w. kor. w towarzystwie marszałka w. litewskiego i marszałków nadwornych obojga narodów,

¹⁾ Władysława IV, Jana Kazimierza, Stanisława Augusta.

²⁾ Zawadzki: Hist. arcana p. 37.

³⁾ Lengnich: Jus. public. pol. I 145.

u wszystkich trzech bram pola elekcyjnego, od wschodniej zaczawszy, ogłaszał elekta prawym narodu polskiego monarchą. Nieobecnego prymasa zastępował biskup poznański, pod niebytność którego kujawski, lub inny z kolei, Wielkiejpolski. Tylko Jana III mianował biskup krakowski ¹⁾. Nieprzytomnego marszałka koronnego, mógł zastąpić litewski. Wzmiankują jednak dzieje, że Zygmunta III dla nieobecności marszałków mianował kanclerz koronny ²⁾, i to nie u bram elekcyjnych, ale w kościele ś. Jana w Warszawie.

Po takowem ogłoszeniu, pokłękawszy wszyscy zaraz na polu elekcyi, śpiewali himn ś. Ambrożego. (*Te Deum*), a tymczasem liczne z dział wystrzały, i huczne trąb i kotłów odgłosy, radości powszechnej były oznaką.

Tu posłowie obranego króla, wykonywali w jego imieniu na pakta konwenta przysięgę, którą osobiście przy odebraniu dyplomatu elekcyjnego powtórzyć był powinien. Jeżeli obrany monarcha znajdował się już w Warszawie (co prawem r. 1633 zabronione zostało) ³⁾, przysięga posłów była niepotrzebna.

Pakta konwenta były pewne króla z narodem umowy, tak względem sposobu rządzenia, jako obietnic uczynionych. Początek tych umów od Kazimierza W. wywodzą, gdy ten monarcha siostrzeńca swego Ludwika króla węgierskiego następcą po sobie mianował. —

¹⁾ Kazimierz Floryan Czartoryski prymas, umarł niespodzianie, biskup poznański nie był obecny, a kujawski nie odebrał od prymasa bulli papieskiej, porządek takowy przepisującej; krakowski przeto, jako pierwszy w senacie, obrzędu tego dopełnił.

²⁾ Jan Zamojski.

³⁾ Vol. Leg. III 783. Byli jednak obecni Michał i Jan III.

Pierwsze jednakże dla Henryka Walezyusza ułożono, i na te wszyscy inni z pewnemi tylko dodatkami przysięgali. Do ułożenia tych paktów wyznaczano po dwóch senatorów i czterech posłów z każdej prowincyi Polski. Były z początku po łacinie, od roku zaś 1633 w krajowym układane języku.

Po zaprzysiężeniu paktów konwentów wręczano monarsze dyplomaty jego elekcji, wolą narodu zawierający ¹⁾). Był na pergaminie pisany i podpisami wszystkich senatorów i deputowanych od szlachty każdego województwa stwierdzony ²⁾).

Gdy rozdwojona była elekcya, składano po niej do umówionego miejsca zjazd narodowy, zwany poparcie, dla utwierdzenia się w wierności, przyrzeczenia bronić wszelkiemi siłami swego elekta, tudzież dla dania sposobności przeciwnej partyi do poznania swej siły i zaniechania przedsięwzięcia.

Wreszcie wybór posłów zapraszać mających monarchę do objęcia tronu, zamykał sejm elekcyjny.

¹⁾ *Lettre sur la constitution actuelle de la Pologne* p. 27.

²⁾ Fredro: *Hist. Henr. ed. 1652 in 4to* p. 43 i inni. Skrzetuski tylko (*Prawo polit. ed. 1787 t. I str. 100*) utrzymuje, że dyplomaty elekcji podpisywał tylko prymas i marszałek sejmowy.

T A B L I C A

wyszczególniająca porządek województw, liczbę w nich wybieranych posłów, i miejsce wyborów szczególnych czyli partykularnych.

Nazwisko województwa	Liczba posłów	Miejsce ich wybierania	U w a g i
Krakowskie	6 od r. 1764 8 ¹⁾	Proszowice	I przed r. 1736 odbywał się sejmik tych księstw w Zatorze; lecz poseł na nim obrany udawał się do Proszowic na sejmik krakowski, i tam na wybór posłów na sejm głosował wspólnie ze szlachtą. Sejmik zatorski na mocy konstytucyi (uchwały) roku 1616 ²⁾ miał się odprawiać trzema dniami przed proszowickim, co w roku 1635 ³⁾ do tygodnia przedłużono.
Ks. oświęcimskie i zatorskie	2 od 1736 ⁴⁾	Zator	Razem z województwem kaliskiem ⁵⁾ .
Poznańskie	12 od roku 1787 16, ⁵⁾	Środa	

Wileńskie

- a. Powiat wileński
- b. " oszmiański
- c. " lidzki
- d. " wilkomirski
- e. " brastawski

Sandomirskie

Кіровоградское
Визьского княжества

Kaliskie

Gnieźnieńskie

Калужское
Гродзкое
Великопольское
Силезское
Чешское
Колочневское
Глобачевское
Ломжинское

2 }
2 } 10
2 }
2 }
2 }
6 }

od r. 1736
7 7)

4 }
5 }
4 }
5 }
3 }
3 }
3 }

Wilno
Oszmian
Lida
Wilkomir
Brastaw

Самомилан
Вилькомир

Środa
Środa

Козьминское
Гродзкое
Могилевское
Сандомирское
Колочневское
Глобачевское
Ломжинское

Razem z poznańskim.
Razem z poznańskim. W roku 1768 postanowiono, aby powiaty województw, poznańskiego, kaliskiego i gnieźnieńskiego, po dwóch posłów w swych stolicach wybrawszy, takowych na wspólny sejmik do Poznania przysyłały; lecz uchwałę tę, jako niedogodną, w roku 1776 zniesiono ⁵⁾.

¹⁾ Vol. Leg. VII. 107. — ²⁾ Vol. Leg. VI. 671. — ³⁾ Vol. Leg. T. I. str. 245, 1. dziełko: Senat i Postowie r. 1790 ⁶⁾. Chwałkowski Jus, ed. 1670 p. 401. ⁷⁾ Vol. Leg. VII. 107. — ⁸⁾ Vol. Leg. VII. 749 i VIII 707.

Nazwisko województwa	Liczba posłów	Miejsce ich wybierania	U w a g i
Trockie			
a. Powiat trocki	2	Troki	
b. " grodzieński	2	Grodno	
c. " kowieński	2	Kowno	
d. " upiński	2	Poniewierz	
Sieradzkie	4	Szadek	
Ziemia wieluńska	2	Wieluń	
Łęczyckie	4	Łęczyca	
Ks. żmudzkie	2	Rosienice	
Brzesko kujawskie	od 1764, 3	Radziejów	
Kijowskie	od 1776, 6	Żytomierz	
	¹⁾	od roku 1659	
	2	Włodzimierz ²⁾ .	
	6	W końcu panowania Stanisława Augusta znówu Żytomierz ³⁾ .	

Razem z brzesko kujawskim ⁴⁾).

Wybierani w każdej ziemi po-
słowie zjeżdżali się, dla ułożenia
ogólnej z całego województwa na
sejm instruceyi, do Wiśni ⁶⁾; ha-
licka tylko ziemia r. 1764 ⁷⁾ od
tego wyjęta została, z zaleceniem
odbywania swego sejmiku w Ha-
liczu, wtenczas, kiedy go inne
ziemie odbywały w Wiśni.

Radziejów
Lipno

Lwów
Zydaczew

Przemysł
Sanok
Halicz
Chelm

Belz

Łuck
Włodzimierz
Krzemieniec

2
2
2
1 od roku
1764 ⁵⁾
2
2
6
2
4
od 1764 ⁵⁾
2
2
2

Inowrocławskie
Ziemia Dobrzyńska

Ruskie

a. Ziemia lwowska
b. Powiat zydaczewski

c. Ziemia przemyska
d. " sanocka
e. " halicka
f. " chelmska

Belzkie

Wołyńskie

a. Powiat łucki
b. " włodzimierski
c. " krzemieniecki

¹⁾ Vol. Leg. VIII. 941.—²⁾ Vol. Leg. IV. 634.—³⁾ Skrzetuski Prawo polit. T. I. str. 244.—
⁴⁾ Vol. Leg. I. 367.—⁵⁾ Vol. Leg. VII. 71.—⁶⁾ Hartknoch de Rep. Pol. ed. an. 1698 pag. 668.—
⁷⁾ Vol. Leg. VII. 70.—⁸⁾ Vol. Leg. VII. 363.—

Nazwisko województwa	Liczba postów	Miejsce ich wybierania	U w a g i
Podolskie	6	Kamieniec podolski, a po zabraniu go przez Turków 1672 r. Lwów Olita ¹⁾ Wilno Urzędów a od 1532 Lublin ³⁾	U w a g i
Smoleńskie	2) 4		<p>в і м і є о б р а з а а М і а н і і с н и м і р о з н а к і е д а к о і н н е о б р а з а м и с а д е г о с е л і н і к у а Н і т е г о а д і е т а н о в і с т а з с н і с с е н і є м і н е к з і а р к о н і є м і s 1 3 6 4) о д с е і н і і н а р і л к о л і q u M і є n i e) : p r о д о б е і s c e t e g o м о л і т о в і с т а z n s з і о м і e s t e q u a n i s t e q u e p r o x i m a s М і а н і є m і a k e n t e і n і є m і B o</p>
a. Powiat smoleński	2	a od 1654	Połock, a od
b. „ starodubowski	2	3 ²⁾	Człotoku 1780
Lubelskie	2	a 1764 6 ⁴⁾	Usacz ⁵⁾
Połockie	2		Nowogród
Nowogrodzkie	2		Stonim
a. Powiat nowogrodzki	2	694 ⁶⁾	Wolkowysk
b. „ stonimski	2	od 1764	Raciaż
c. „ wolkowyski	2		Pulno
Płockie	3	od 1764	Pleszcin
Kuskie	3	4 6)	

Nazwisko województwa	Liczba posłów	Miejsce ich wybierania	U w a g i
Rawskie			
a. Ziemia rawska	2	Rawa	Wybrani posłowie zjeżdżali się do Bolimowa dla ułożenia ogólnej województwa instrukcyi na sejm ¹⁾
b. " sochaczewska	2	Sochaczew	
c. " gostyńska	2	Gombin	
Brzesko litewskie			
a. Powiat brzeski	2	Brześć litewsk.	
b. " piński	2	Pińsk	
Chelmińskie			
a. Powiat chelmiński	2	Chelmuża	
b. " toruński	2	Notki	
c. " grudziądzki	2	Mazowieck	
d. " radzyński	2	Mazowieck	
e. " kowalewski	2	Kowalewo	
f. " brodnicki	2	Brodnica	
g. " nowomiejski	2	Nowe Miasto	
Mścisławskie	2	Mścisław	
	3		

Malborskie
 a. Powiat sztumski
 b. " kiszporski
 c. " elbląski
 d. " malborski
 Braclawskie

2 }
 2 } 8
 2 }
 2 }

Sztum

od r. 1764
 6³⁾

Winnica a od
 1659 Włodzimierz⁴⁾

Pomorskie

a. Powiat czewski
 b. " gdański
 c. " nowski
 d. " świecki
 e. " tucholski
 f. " człuchowski
 g. " mirachowski
 h. " pucki

2 }
 2 }
 2 }
 2 } 16
 2 }
 2 }
 2 }

Powiaty tego województwa, prócz nowskiego i świeckiego, obierały posłów w swych miastach, i tych wysyłały do Starogardu dla ułożenia instrukcyi wojewódzkiej. Powiaty zaś nowski i świecki sejmikowały w Stargardzie⁵⁾.

¹⁾ Vol. Leg. VII 482.—²⁾ Że każdy powiat województw pruskich chełmińskiego, malborskiego i pomorskiego na po dwóch posłów obierać, stanęła uchwała dopiero w roku 1764 (Vol. Leg. VII. 8) dawniej bowiem żadnego w tej mierze nie było ograniczenia, i w r. 1685, 70 posłów, jak świadczy Hartknoch de Rep. Pol. p. 655, z tych trzech województw na sejm przybyło.

³⁾ Dyar. Sejm. Koronac. r. 1764 ark. Pp? i dziełko Senat i Postowie 1790. —⁴⁾ Vol. Leg. IV, 630.—⁵⁾ Hartk. de Rep. Pol. p. 668, i Opisanie Polski i Litwy str. 88.—

PORZĄDEK SENATORÓW

co do ich pierwszeństwa.

Zasiadali po obu stronach tronu; znak (*) obok umieszczony, wskazuje senatorów prawą stronę zajmujących — Ministrowie siedzieli naprzeciw tronu.

* Arcybiskupi:

* Gnieźnieński
Lwowski

Biskupi:

Krakowski
* Kujawski
Wileński
Poznański

* Płocki

* Warmiński

* Łucki

* Przemyski

* Żmudzki

* Chełmiński

* Chełmski

* Kijowski

* Kamieniecki

* Infantyński a)

* Smoleński b)

Kasztelan:

Krakowski

Wojewodowie:

Krakowski

Poznański

Wileński

Sandomierski

Kasztelan:

Wileński

Wojewodowie:

Kaliski

Trocki

Sieradzki

Kasztelan:

* Trocki

Wojewoda:

Łęczycki

a) Ustanowiony za Stefana Batonego.

b) za Władysława IVgo biskupi: poznański i wileński, warmiński i łucki; tudzież wojewodowie: krakowski i poznański, zachowali alternatę, to jest na jednym sejmie biskup poznański, warmiński i wojewoda krakowski; na drugim biskup wileński, łucki, i wojewoda poznański, wyższe zajmowali miejsca.

* Żmudzki	* Rawski	Gnieźnieński	e) Od r. 1598 do 1660 w Inflantach trzech wojewodów i tytuł kasztelanów było. — Mocą pokoju oliwskiego r. 1660 znaczna część Inflant do Szwecyi oddana: pozostajej nową w roku 1677 nadano organizacyą, podług której jeden tylko wojewoda i jeden kasztelan pod nazwiskiem inflantkiego, kolejno z trzech narodów Polskę składających wybierany zasiadał w senacie. Vol. Leg. IL. 1474. V. 483.
<i>Wojewodowie:</i>			
Brzeski kujawski	* Brzeski litewski	* Sieradzki	d) Od r. 1635 Vol. Leg. III. 865.
Kijowski	Chetmiński	* Łęczycki	e) Od r. 1768 Vol. Leg. VII. 747.
Inowrocławski	* Mściwłowski	* Żmudzki	f) Od r. 1768 Vol. Leg. VII. 622. 747.
Ruski	* Malborski	Brzeski kujawski	
Wołyński	* Bracławski	* Kijowski	
Podolski	* Pomorski	Inowrocławski	
* Smoleński	* Miński	Lwowski	
Lubelski	Dorpatski c)	Wołyński	
* Płocki	* Inflantki e)	Kamieniecki	
Belzki	Parnawski c)	* Smoleński	
* Nowogrodzki	Czarniechowski d)	Lubelski	
Połocki	Gnieźnieński e)	* Połocki	
* Witebski	<i>Kasztelanowie wielksi:</i>	Belzki	
* Mazowiecki	Poznański	* Nowogrodzki	
* Podlaski	Sandomierski	* Płocki	
	Kaliski	* Witebski	
	Wojnicki	* Czernski	

* Podlaski
 * Rawski
 * Brzeski litewski
 * Chełmiński
 Mściwawski
 * Elbląski
 Braławski
 * Gdański
 * Miński
 Dorpatski c)
 * Wendeński c)
 Parnawski c)
 * Czerniechowski d)
 Mazowiecki f)
*Kasztelanowie
 mniejsi g) h):*
 * Sandecki
 Międzyrzecki

* Wiślicki
 Biecki
 * Rogoziński
 * Radomski
 * Zawichostski
 Łędzki
 * Srzemski
 Żarnowski
 * Małogostki
 Wieluński
 * Przemyski
 Halicki
 * Sanocki
 Chełmski
 * Dobrzyński
 Połaniecki
 * Przemeki
 Krzywinski

* Czechowski
 Nakielski
 * Rozpiński
 Biechowski
 * Bydgoski
 Brzeziński
 * Kruszwicki
 Oświęcimski
 * Kamiński
 Spicimirski
 * Inowłocki
 Kowalski
 * Santocki
 Sochaczewski
 * Warszawski
 Gostyński
 * Wizki
 Raciązki

g) Kasztelanowie mniejsi od Bolesława Chrobrego wywodzą początki; lecz do rady dopiero od czasów Kazimierza Wielk. przypuszczeni zostali.
 h) Tu Neugebauer (str. 22) fałszywie umieszcza kasztelanów: wendeńskiego, dorpatskiego i parnawskiego, bo wszyscy się zgadzają, że ci do większych należeli.

* Sierpski
 Wyszogrodzki
 * Rypiński
 Zakroczyński
 * Ciechanowski
 Liwski
 * Słoński
 Lubaczewski
 Konarski sieradzki
 * Konarski łączyccki
 * Konarski kujawski

Buski i)
 Łukowski k)
 Żytomierski k)
 Owruński k)
 * *Ministryum:*
 Marszałek wiel. kor.
 Marszał. wiel. lit.
 Hetman w. k. l)
 Hetman w. lit. l)
 * Kancelarz w. kor.

Kancelarz w. lit.
 Podkancelerzy k.
 Podkancelerzy lit.
 Podskarbi kor.
 Podskarbi lit. m)
 Marszał. nadwor. kor.
 Marszał. nadw. lit.
 Hetman polny kor. l)
 Hetman pol. lit. l)
 Podskarbi n. k. n)
 Podskarbi n. lit. n)

i) od r. 1764. Vol Leg. VII. 363.
 k) od r. 1775 Vol. Leg. VIII. 180.
 l) od r. 1768. Vol. Leg. VII. 677
 m) Hartknoch nie liczy podskarbiów do rzędu ministrów zasiadających w senacie; lecz to mniemanie Volumina Legum (II. 778) gruntownie zbijają.
 n) od r. 1775 Vol. Leg. VIII. 179.

Od r. 1768 wszystkich ministrów zaraz po wojewodach liczone. Vol. Leg. VII. 621.

Wykaz chronologiczny zjazdów i sejmów.

Rok	Miejsce	Uwagi
WŁADYSŁAW ŁOKIETEK.		
1331	Chęciny.	
KAZIMIERZ W.		
1347	Wiślica.	
1355	Kraków.	
1356	dto.	
1369	dto.	
LUDWIK.		
1374	Koszyce.	
WŁADYSŁAW JAGIEŁŁO.		
1404	Korczyn.	Sejm.
1420	Warka.	
1422	Czyrwińsk.	
WŁADYSŁAW WARNEŃCZYK.		
1433	Kraków.	
1436	Brześć kujawski.	
1436	Korczyn.	
1438	Piotrków.	
1438	Korczyn.	
KAZIMIERZ IV.		
1451	Piotrków.	
1451	Korczyn.	
1454	Nieszawa.	
1457	Piotrków.	
1458	Piotrków.	
1468	Korczyn.	Sejm.
1474	Opatowiec.	
JAN OLBRACHT.		
1496	Piotrków.	
1499	Wilno.	
1499	Kraków.	

Rok	Miejsce	Uwagi
ALEXANDER.		
1501	Kraków.	
1503	Piotrków.	
1504	Piotrków.	
1505	Radom.	
ZYGMENT I.		
1507	Kraków.	Koronacyjny.
1510	Piotrków.	
1511	Piotrków.	
1512	Piotrków.	
1515	Kraków.	
1518	Kraków.	
1519	Piotrków.	
1520	Bydgoszcz.	
1520	Toruń.	
1523	Piotrków.	
1525	Piotrków.	
1527	Kraków.	
1529	Piotrków.	
1530	Kraków.	
1532	Kraków.	
1533	Piotrków.	
1534	Piotrków.	
1536	Kraków.	Skażenie.
1537	Lwów.	Rokosz.
1538	Piotrków.	
1539	Kraków.	
1540	Kraków.	
1542	Piotrków.	
1543	Kraków.	
1544	Piotrków.	
1545	Kraków.	Skażenie.

Rok	Miejsce	Uwagi
ZYGMUNT AUGUST.		
1548	Wilno.	
1550	Piotrków.	Skażenie.
1552	Piotrków.	
1553	Kraków.	
1554	Lublin.	Rozeszli się.
1557	Warszawa.	
1558	Krasnostaw.	Rozeszli się dla niezwykłości miejsca.
1562	Piotrków.	
1562	Łomża.	
1563	Warszawa.	
1564	Parczów.	Rozeszli się.
1565	Piotrków.	
1566	Lublin.	
1567	Piotrków.	
1568	Grodno.	
1569	Lublin.	Unia Litwy.
1570	Warszawa.	
1573	Warszawa.	Konwokacyjny.
1573	Kamień.	Elekcyjny.
HENRYK WALEZYUSZ.		
1574	Kraków.	Koronacyjny.
1575	Wola.	Elekcyjny.
1576	Jędrzejów.	Poparcie.
STEFAN BATORY.		
1576	Kraków.	Koronacyjny.
1577	Toruń.	
1578	Warszawa.	
1580	Warszawa.	
1581	Warszawa.	
1582	Warszawa.	Skażenie.
1585	Warszawa.	Skażenie.
1587	Warszawa.	Konwokacyjny.
1587	Wola.	Elekcyjny.

Rok	Miejsce	Uwagi
ZYGMUNT III.		
1588	Kraków.	Koronacyjny.
1589	Warszawa.	
1590	dto.	
1591	dto.	
1592	dto.	Inkwizycyjny. Jedyny w dziejach naszych.
1593	dto.	
1595	Kraków.	
1596	Warszawa.	
1598	dto.	
1601	dto.	
1603	Kraków.	
1605	Warszawa.	
1606	dto.	Skażenie.
1607	dto.	
1609	dto.	
1611	dto.	
1613	dto.	
1616	dto.	
1618	dto.	
1619	dto.	
1620	dto.	
1621	dto.	
1623	dto.	
1624	dto.	
1625	dto.	
1626	dto.	
1626	Toruń.	
1627	Warszawa.	
1628	dto.	
1629	dto.	
1629	dto.	
1631	dto.	
1632	dto.	
1632	dto.	Konwokacyjny.
1632	Wola.	Elekcyjny.

Rok	Miejsce	Uwagi.
WŁADYSŁAW IV.		
1633	Kraków.	Koronacyjny.
1634	Warszawa.	
1635	dto.	
1635	dto.	
1637	dto.	
1638	dto.	
1640	dto.	
1641	dto.	
1642	dto.	
1643	dto.	
1646	dto.	
1647	dto.	
1648	dto.	Koronacyjny.
1648	Wola.	Elekcyjny.
JAN KAZIMIERZ.		
1649	Kraków.	Koronacyjny.
1649	Warszawa.	
1650	dto.	
1652	dto.	Zerwany.
1652	dto.	Nie był król obecny dla słabości zdrowia.
1653	Brześć litews.	
1654	Warszawa.	Zerwany.
1654	dto.	
1655	dto.	
1656	Tyszowiec.	
1658	Warszawa.	
1659	dto.	
1660	dto.	
1661	dto.	
1662	dto.	
1664	dto.	Zerwany.
1665	dto.	dto.
1666	dto.	dto.
1667	dto.	

Rok	Miejsce	Uwagi
1668	Warszawa.	Zerwany.
1668	dto.	
1668	dto.	Konwokacyjny.
1669	Wola.	Elekcyjny.

MICHAŁ.

1669	Kraków.	Koronacyjny. Zerwany.
1670	Warszawa.	
1672	dto.	Zerwany.
1672	dto.	
1673	dto.	
1674	dto.	Konwokacyjny.
1674	Wola.	Elekcyjny.

JAN III.

1676	Kraków.	Koronacyjny
1677	Warszawa.	
1678	Grodno.	Trwał 6 miesięcy.
1681	Grodno.	Zerwany dla tego, że król na jedną se- syą kazał świece przynieść. (Contin. de Solig. p. 147)
1683	Warszawa.	
1685	dto.	
1688	Grodno.	Zerwany.
1689	Warszawa.	dto.
1690	dto.	
1693	Grodno.	Zerwany.
1693	Warszawa.	dto.
1695	dto.	dto.
1696	dto.	Konwokacyjny.
1697	Wola.	Elekcyjny.

Rok	Miejsce	Uwagi
AUGUST II.		
1697	Kraków.	Koronacyjny.
1698	Warszawa.	Zerwany.
1699	dto.	Pacyfikacyjny.
1700	Olkiniki.	
1701	Warszawa.	Zerwany.
1703	Lublin.	
1704	Warszawa.	Skażenie.
1704	Sandomierz.	dto.
1704	Warszawa.	dto.
1705	dto.	dto.
1707	Lublin.	
1709	Toruń.	
1710	Warszawa.	
1712	dto.	
1712	dto.	Zerwany.
1717	dto.	Niemy 7 godzin
1718	Grodno.	trwający.
1719	Warszawa.	Zerwany.
1720	dto.	dto.
1724	dto.	
1726	Grodno.	
1729	dto.	Zerwany.
1730	dto.	dto.
1732	Warszawa.	Zerwany.
1733	dto.	Konwokacyjny.
1733	Kamień.	Elekcyjny.

AUGUST III.

1734	Kraków.	Koronacyjny.
1736	Warszawa.	Pacyfikacyjny.
1738	dto.	Zerwany.
1740	dto.	dto.
1744	Grodno.	dto.
1746	Warszawa.	dto.
1748	dto.	dto.
1749	dto.	dto.

Rok.	Miejsce	Uwagi
1750	Warszawa.	Zerwany.
1752	Grodno.	dto.
1754	Warszawa.	dto.
1758	dto.	dto.
1760	dto.	dto.
1761	dto.	dto.
1762	dto.	dto.
1764	dto.	Konwokac.
1764	Wola.	Elekeyjny.

STANISŁAW AUGUST.

1764	Warszawa.	Koronacyjny.
1766	dto.	
1767	dto.	
1773	dto.	Z Limitą.
1775	dto.	
1776	dto.	
1778	dto.	
1780	dto.	
1782	dto.	
1784	dto.	
1786	dto.	
1788	dto.	Czteroletni.
1793	Wola.	

12097
/ 1

12097/

/1